

Vakdidactiek Maatschappijwetenschappen

Burgerschapseducatie op school

Academiejaar 2022-2023

Emiel De Paepe, Laura Verbeke & Nane Buysse

Prof. dr. T. Valcke & Prof. Dr. T. Decorte

Praktijkassistenten J. Bekaert, B. Broidioi, E. Haerens, A. Ingels, J. Sanctobin &
G. Snoeck



INZAGERECHT

Ondergetekende, *Emiel De Paepe, Laura Verbeke en Nane Buysse* geven hierbij toelating aan derden, niet-behorend tot de vakdidactiek Maatschappijwetenschappen, om hun taak in te zien.

Datum en handtekening

17-05-2023

De Paepe Emiel



Laura Verbeke



Nane Buysse



Deze toelating geeft aan derden tevens het recht om delen uit de taak te reproduceren of te citeren, uiteraard mits correcte bronvermelding.

Beste lezer,

In dit document vindt u de uitwerking van de jaartaak “Burgerschapseducatie” voor de specifieke vakdidactiek Maatschappijwetenschappen, onderdeel van de Educatieve Master aan de Universiteit Gent. In deze taak kregen we de opdracht een workshop van 2 uren te ontwikkelen, waarmee leraren gericht zouden kunnen werken aan burgerschapseducatie. Het centrale thema van deze workshop is ‘gender’. Interviews met leerkrachten uit het secundair onderwijs en een grondige analyse van bestaande educatieve materialen lagen ten grondslag aan de ontwikkeling van de workshop. In dit verslag kan u een gedetailleerd overzicht vinden van de werkvormen die aan bod komen in de workshop, dit in de vorm van een lesbundel voor leerlingen en een begeleidende bundel voor de leerkracht. Naast de workshop werd ook een extra-muros-activiteit voorzien waarmee leerlingen de mogelijkheid krijgen om in een buitenschoolse context kennis te maken met het thema gender.

We hopen dat deze workshop u mag inspireren in uw klaspraktijk.

Buyse Nane, De Paepe Emiel & Verbeke Laura

Inhoud

Inzagerecht	2
Voorwoord.....	3
Vooronderzoek	5
Interviews: bijlage 1.....	5
Analyse educatief materiaal: bijlage 2	5
Reflectieverslag.....	5
Reflectie interviews	5
Reflectie analyses educatief materiaal.....	7
Pedagogisch Pakket	10
Leerkrachtenbundel.....	10
Leerlingenbundel	32
Extra-Muros	46
Bijlages.....	49
Bijlage 1: interviews.....	49
Interview – De Paepe Emiel.....	49
Interview – Buysse Nane	53
Interview – Verbeke Laura.....	56
Bijlage 2: analyses educatief materiaal	58
Analyse educatief materiaal 1 – M/V/X: Wat zegt een foto?	58
Analyse educatief materiaal 2 – gender adventure	61
Analyse educatief materiaal 3 - LESMAP Girl	64
Bijlage 3: Materiaal – De Genderkoek.....	67
Bijlage 4: Materiaal - Taal	70
Bijlage 5: Materiaal – Het Toiletdilemma.....	71
Bibliografie.....	81

REFLECTIE INTERVIEWS

Om na te gaan hoe burgerschapseducatie aangepakt wordt op school en welke noden er nog heersen omtrent burgerschapseducatie, werden er drie leerkrachten geïnterviewd. Alle drie geven ze les in een middelbare school uit het 'vrij gesubsidieerd onderwijs'. De leerkrachten geven diverse vakken: 'mens & samenleving', Grieks, Latijn, filosofie, aardrijkskunde en economie. Voor iedere graad van het middelbaar werd er een leerkracht geïnterviewd.

Definitie

Er werd bij de drie leerkrachten gevraagd naar wat voor hen nu juist 'burgerschap' betekent. Aspecten van respect, met elkaar leren omgaan en elkaars verschillen leren accepteren, behoorden bij de meeste leerkrachten tot hun definitie. De leerkrachten merkten op dat er vanuit de school vooral wordt ingezet op de leerlingen bewust maken van het grotere geheel, de samenleving, waarvan zij ook deel uitmaken. Men wil inzetten op hoe leerlingen kunnen leren hier een actieve rol in te spelen. De ene leerkracht haalde als voorbeeld vrijwilligerswerk aan, de andere het begrip van een wereldburger. Algemeen kan dus gesteld worden dat het gaat om bepaalde vorm van 'basiswaarden- en vaardigheden' (respect, luistervaardigheden, empathie), en deze in betrekking op het grotere geheel, zijnde de samenleving.

Hidden curriculum

De meerderheid van de leerkrachten was zich bewust van dit 'hidden curriculum'. Zo zagen deze leerkrachten in dat burgerschap iets is dat via waarden en normen van, niet alleen de leerkracht zelf, maar ook van de school, wordt meegegeven aan de leerlingen. Op deze manier worden de leerlingen voorbereid op een leven binnen de samenleving en hoe ze hierin een plaats kunnen verwerven. De leerkrachten die zich bewust zijn van het 'hidden curriculum' merkten wel op dat niet alle vakken zich evenzeer lenen tot de educatie van burgerschap en dat tevens ook niet alle leerkrachten zich hier even bewust van zijn. Dit was ook terug te zien bij één van de geïnterviewde leerkrachten die de term 'hidden curriculum' vooraf aan het interview had opgezocht. Deze leerkracht bemerkte bij zichzelf dan dat de kennis omtrent de wereld en al diens facetten vaak tekortkomt. Zo werd er het voorbeeld gegeven van een witte school te zijn en de verwachtingen die hier vaak mee gepaard gaan. De leerkracht stelde echter in vraag of dit wel kan verwacht worden en wat te doen wanneer de leerlingengroep meer divers is, want dan stoot je soms op andere waarden en normen.

Burgerschap op school en tijdens de lessen

De leerkrachten vonden de school een geschikte plaats om aan burgerschapseducatie te doen. Ze merkten op dat een school nog een van de weinige plaatsen is waar leerlingen uit verschillende achtergronden samenkomen. De school is dus een plaats waar verschillende perspectieven naast elkaar gelegd kunnen worden op een, redelijk, neutrale plaats. Van Alstein (2018) haalt in het 4e hoofdstuk *'Waarom werken rond controverses en polarisatie?'* ook aan dat de school een geschikte plaats is om rond controverses te werken. Het is namelijk een van de weinige plekken in onze samenleving waar jongeren met verschillende meningen en achtergronden elkaar op dagelijkse basis aantreffen. De school kan de leerlingen dan mee sturing geven of inzichten verschaffen om elkaars perspectieven te leren zien en meningen hieromtrent te vormen, gefundeerd op respect en beleefdheid. Zo kan de leraar erin slagen om een moeilijk gesprek om te buigen naar een leermoment, wat op zijn beurt bijdraagt tot een open klasklimaat. Op deze manier helpt de school dus om haar leerlingen klaar te stomen op een plek in de samenleving.

In bepaalde vakken, zoals filosofie of mens & samenleving, wordt er dan ook actief ruimte en tijd gemaakt om aan deze educatie te doen. Zo zien leerlingen verschillende denkkaders, bijvoorbeeld Kant, en worden deze gerelateerd aan de huidige samenleving. Het leggen van verbanden tussen vroeger en nu, kan leerlingen namelijk helpen in het maken van toekomstige keuzes of denkwijzen. Andere vakken lenen zich hier minder toe, om burgerschapseducatie actief te betrekken. Dit wordt dan eerder deel van het 'hidden curriculum', waarbij leerkrachten onbewust bepaalde waarden en normen met de leerlingen meegeven. Andere leerkrachten delen nuttige kennis met de leerlingen die ervoor zorgen dat ze actieve burgers (kunnen) worden, zoals bijvoorbeeld economische kennis die wordt toegepast op de actieve samenleving.

De leerkrachten bemerkten dat naarmate de leerlingen volwassen worden, de thema's over burgerschap en samenleving meer vanuit de leerlingen zelf komen. Hoe jonger ze zijn, hoe meer de leerkrachten bepaalde thema's dienen aan te reiken. De thema's die de leerkrachten aanreiken proberen ze dan wel zo actueel mogelijk te maken, bijvoorbeeld de oorlog in Oekraïne. Het thema gender wordt bij de ene leerkracht al meer onder de loep genomen dan bij de andere. Sommige leerkrachten schenken geen specifieke aandacht aan dit thema omdat het ook niet in hun leerplan staat. Een andere leerkracht merkt wrijving met het schoolbeleid, bijvoorbeeld wanneer het aankomt op het gebruik van persoonlijke voornaamwoorden. Hierdoor worden leerkrachten soms gestuurd, door de school, om gender enkel te zien binnen het relationele of seksuele voorlichtingen. Op andere scholen is er hieromtrent dan wel meer vrijheid. Één van de geïnterviewde leerkrachten schenkt reeds veel aandacht aan dit onderwerp. Zo wordt hier actief op ingegaan en probeert de leerkracht met iedere leerling rekening te houden omdat dit net zo'n gevoelig onderwerp is.

Burgerschapseducatie wordt door de leerkrachten actief aan bod gebracht door middel van discussies en debattering. Hierbij worden soms ook rollenspelen ingezet. De leerkrachten ondervinden dat het spelen van een rol vaak makkelijker is voor de leerlingen aangezien ze niet hun eigen standpunt moeten overbrengen. Dit zagen we ook in hoofdstuk 9 *'Didactisch aan de slag rond controversiële thema's'* van Van Alstein (2018). Werkvormen zoals rollenspelen bieden een uitdagende maar veilige omgeving voor leerlingen om te praten over moeilijke onderwerpen. Het feit dat leerlingen een rol spelen biedt psychologische veiligheid om ideeën uit te drukken die ze misschien niet zouden bespreken als ze enkel hun eigen mening moeten naar voren brengen. Het is ook minder delicaat om

bepaalde ideeën naar voren te brengen aangezien ze niet als persoonlijke mening worden geuit maar binnen een rol. Dergelijke rollenspelen zijn een goede eerste kennismaking omtrent meningsvorming. Leerkrachten proberen hierbij de rode draad te vormen en nadien tijd te maken voor feedback. Naar elkaar luisteren en met respect omgaan met elkaar zijn hiervoor vereisten. Om ervoor te zorgen dat leerlingen kunnen blijven luisteren is het eveneens noodzakelijk om voor afwisseling binnen het debat of discussie te zorgen, nieuwe taakverdeling, nieuwe stelling, ... Ook groepswerken worden soms ingezet.

Om dergelijke werkvormen te doen slagen is het van belang een veilig klasklimaat te hebben. De leerkrachten gaan op een respectvolle manier met de leerlingen om en verwachten dit dan ook van hen. Op voorhand worden soms ook afspraken gemaakt met de leerlingen. Zo wordt er afgesproken dat er naar ieders mening geluisterd wordt, dat er met respect met elkaar wordt omgegaan en dat hetgeen gezegd wordt in de klas ook in de klas blijft. Er dient wel een differentiatie gemaakt te worden tussen de klassen. Iedere klas is uniek en sommige werkvormen zullen dan ook niet werken binnen een bepaalde klas. Ook kunnen bepaalde onderwerpen in de ene klas voor opschudding zorgen en in de andere niet. Als leerkracht heb je dan ook de taak hier een goede inschatting van te maken.

Bij spanningen proberen de leerkrachten te luisteren naar de leerlingen. Soms reageren ze op de boodschap, maar soms vinden ze niet reageren een betere keuze. Er moet ter plekke een inschatting worden gemaakt, wat niet altijd evident is. Het belangrijkste dat de leerkrachten de leerlingen proberen mee te geven, is dat er twee zijden zijn aan een verhaal. Daarnaast dient er steeds respectvol met elkaar te worden omgegaan.

Algemeen kan gesteld worden dat de leerkrachten het belangrijk vinden dat de leerlingen ruimdenkende burgers worden, waarbij er tijdens de lessen ook ruimte is voor diepgang op kennisniveau. Leerlingen dienen zich meester te maken van bepaalde onderwerpen en niet louter aan het oppervlak te blijven. Ze dienen hun meningen gestaafd te kunnen formuleren. Hierbij mist de ene leerkracht al wat meer de ondersteuning vanuit de school, dan de andere. De verwachtingen vanuit de leerkrachten naar de school toe zijn dan ook verschillend; de ene wil dat de school een betere leidraad geeft omtrent burgerschap, de andere wil meer vrijheid om bepaalde onderwerpen te kunnen exploreren. Een goede wisselwerking en open communicatie lijkt dus een noodzaak om het beleid en de visie rond burgerschap positief verder te doen evolueren.

REFLECTIE ANALYSES EDUCATIEF MATERIAAL

Binnen de voorbereidingsfase werden drie bestaande educatieve materialen over het thema gender geanalyseerd. Het gaat daarbij om “M/V/X: Wat zegt een foto”, “Gender Adventure: The Game” en de “Lesmap Girl”. Wat volgt is een reflectie waarin deze drie materialen vergeleken worden, alsook wordt teruggekoppeld met de teksten van Van Alstein (2018).

Doel van het materiaal

Op het vlak van doelstellingen zijn heel wat verschillen op te merken tussen de verscheidene educatieve materialen. Zo stelt de lesmap “Girl”, in tegenstelling tot de andere twee materialen, geen expliciete doelen op leerlingenniveau. Dit is echter enorm belangrijk. Als leraar moet je eerst goed nadenken over de doelstellingen die je wilt bereiken. De werkvormen en didactische methodes dienen

ook af te hangen van deze doelstellingen (Van Alstein, 2018). Wel wordt weergegeven wat de film zelf, het mediamateriaal waarmee het lespakket werkt, wil bereiken bij de kijkers. Zo wil de film iets vertellen over hoe in de samenleving wordt omgegaan met gender, vrouwelijkheid en mannelijkheid. Ondanks dat de lesmap dus geen expliciete doelstellingen formuleert, valt het wel af te leiden dat deze hierin een ondersteunende rol wil spelen. Inhoudelijk leunt deze doelstelling dan ook dicht aan bij de doelstellingen van de overige twee materialen die wel expliciet worden vermeld.

Wat verder opvalt is dat slechts één van de drie materialen een directe link maakt met de eindtermen en slechts twee materialen suggesties doen naar welke vakken geschikt kunnen zijn om het materiaal in onder te brengen. Ook formuleert geen van de drie materialen waarom het thema gender belangrijk is om te bespreken.

Alle lesmaterialen lijken voldoende potentieel te hebben om hun al dan niet expliciet geformuleerde doelstellingen te bereiken. Wel komt bij elk van de materialen het belang naar voor dat de begeleidende leerkracht hierin zal hebben.

Methode en inhoud

Hoewel gender een divers maatschappelijk thema betreft zijn er parallellen te zien in de leerinhoud van de drie lesmaterialen. Zo behandelen ze allen het concept van gender en hoe dit een constructie is die door de omgeving, sociaal wordt beïnvloed. Wel leggen de verschillende materialen elk hun eigen klemtoon. Zo gaat het "M/V/X"-materiaal inhoudelijk in op mannelijke en vrouwelijke genderstereotypen in de samenleving en de sociale constructie van gender. "Gender Adventure" doet dit ook, maar behandelt ook aanverwante thema's en begrippen zoals genderdiscriminatie of 'catcalling'. De lesmap "Girl" legt naast zijn focus op sekse, gender en omgeving dan weer een grote klemtoon op vaktechnische duiding bij de productie van de film.

Alle materialen maken gebruik van meerdere werkvormen om de les over gender vorm te geven. Wat de materialen alvast met elkaar delen is dat er sterk wordt ingezet op interactie en discussie, dit zowel in kleinere groepjes van leerlingen als klassikaal met de leerkracht als moderator. De plaats die discussie opneemt in de les is echter verschillend. Zo wordt er in het "M/V/X"-materiaal en in de "Girl"-lesmap gekozen om discussie doorlopend te verwerken doorheen het lesverloop, daar waar in "Gender Adventure" de methodiek van discussie of debat eerder als eindpunt wordt gezien van de les. Hoewel alle materialen veel nadruk leggen op interactie in groep, voorzien "M/V/X" en "Girl" ook werkvormen waar individueel aan de slag gegaan kan worden, bijvoorbeeld door de leerlingen een individuele schrijfpdracht te geven of hen individueel te laten werken met een app. Dit "doe-element" komt echter wel in alle materialen terug, zij het op verschillende manieren. In de "Gender Adventure" gaan de leerlingen actief aan de slag door een game te spelen. Ze maken zo via het spel onder andere kennis met specifieke begrippen en situaties. Binnen "M/V/X" en "Girl" wordt sterk ingezet op het stimuleren van creatieve vaardigheden. De leerlingen gaan namelijk zelf creatief aan de slag om de leerinhoud te verwerken. Wat de materialen verder nog kenmerkt is dat ze alle drie gebruik maken van media om de les vorm te geven. De gebruikte vormen van media zijn daarin divers, met o.a. het gebruik van online games, fotografie, film en muziek. Er is ook in alle materialen enige aandacht voor diverse leerstijlen. De verschillende gebruikte werkvormen hangen daar nauw mee samen. Dialoog en discussie zijn geschikte werkvormen als het over controversiële thema's gaat, maar er zijn nog veel andere mogelijkheden zoals we ook hebben gezien in het geanalyseerde educatief materiaal. Als leraren veel verschillende strategieën/werkvormen inzetten, verhogen ze de kansen om leerlingen

actief te betrekken en kunnen leerlingen hun vaardigheden beter ontwikkelen. Voldoende afwisseling daarin, lijkt dan ook een belangrijke pijler in het ontwerp van educatief materiaal (Van Alstein, 2018).

Kwaliteit

Zowel “M/V/X”, “Girl” en “Gender Adventure” werden recent ontwikkeld, wat ook weerspiegeld wordt in het veelvuldig gebruik van audiovisuele en interactieve media. Alle drie de geanalyseerde educatieve materialen zijn inhoudelijk correct en ‘up-to-date’.

Binnen alle materialen wordt er voldoende ruimte geboden om te reflecteren, zowel woordelijk aan de hand van debat of dialoog, maar ook beeldend via allerhande creatieve opdrachten.

In zekere zin hebben alle drie de materialen daarbij aandacht voor het klasklimaat, gezien er als aanzet voor de lessen steeds wordt gekozen voor een eerder laagdrempelige manier om het onderwerp te introduceren. Echter, in de “Girl-lesmap” komt dit zelfs naar voor als specifieke sterkte, gezien dit materiaal als enige van de drie tips geeft naar welke afspraken je in de klas kan maken om voor een open en veilig klasklimaat te zorgen. Van Alstein (2018) haalt ook aan dat veel leerlingen zich ongemakkelijk voelen bij tegenstellingen en dat dit onzekerheid en angst kan oproepen. Daarom is het zo belangrijk dat leraren een open en zo veilig mogelijk klasklimaat creëren. Hoe beter leerlingen zich voelen in de klas, hoe meer ze zullen openstaan om lastige thema’s te bespreken. Vandaar dat je best op voorhand enkele grondregels en afspraken maakt over omgangsvormen en de manier van spreken. In die zin zouden de overige twee materialen hier nog meer aandacht aan kunnen besteden, om zo handvaten te bieden aan de leerkracht opdat die de leerlingen zo goed mogelijk kan ondersteunen.

Opvallend is ook het feit dat alle lesmaterialen relatief veel vaardigheden en kennis vereisen van de leerkracht in kwestie. De mate waarin de doelstellingen van de materialen bereikt worden, zal daarom medeafhankelijk zijn van de vaardigheid van de begeleidende leerkracht. De materialen zouden dus nog meer aandacht kunnen besteden in het geven van ondersteunende handvaten aan de leerkracht.

Doelgroep

In “M/V/X” worden geen graden of onderwijsvormen gespecificeerd, waar dat bij “Gender Adventure” en “Girl” wel wordt gedaan. Zo zou “Gender Adventure” geschikt zijn voor zowel ASO, TSO, KSO als BSO, dit in tweede en derde graad. Voor “Girl” worden geen onderwijsvormen gespecificeerd, maar wordt wel gerefereerd naar de derde graad in het secundair onderwijs. Algemeen zijn de materialen in theorie dus geschikt voor een ruime doelgroep. Of de materialen ook in de praktijk voor zo’n grote doelgroep bruikbaar zijn is echter twijfelachtig. Zo vraagt de “M/V/X”-methodiek bijzonder veel creativiteit en denkwerk van de leerling, wat niet in elke setting haalbaar is. In “Gender Adventure” is er dan weer sprake van enige voorkennis die al voorhanden moet zijn bij de leerlingen. Algemeen gezien laten de makers dus veel vrijheid aan de leerkracht om te bepalen of het materiaal geschikt zou zijn om te implementeren in de klas.

PEDAGOGISCH PAKKET

LEERKRACHTENBUNDEL

De leerkrachtenbundel start op de volgende pagina.

WORKSHOP GENDER



LEERKRACHTENBUNDEL

INTRODUCTIE

Beste leerkracht,

In deze lerarenbundel vindt u de nodige informatie om een workshop over gender te begeleiden. De workshop bestaat uit activerende werkvormen en duurt zo'n 100 tot 145 minuten, afhankelijk van uw voorkeuren. De workshop is gericht naar leerlingen van de derde graad secundair onderwijs met een doorstroom finaliteit. Elk van de activiteiten kan echter worden aangepast aan het niveau van jouw klas.

Het thema Gender is alomtegenwoordig in ons dagelijkse leven. Ons leven is georganiseerd rond de opdeling man-vrouw. We zien dit onder andere in sportwedstrijden, toiletten, en zo meer. Deze opdeling voelt zo normaal aan, dat we er niet meer bij stil staan. Dit zorgt ervoor dat mensen die niet binnen dit plaatje vallen, constant worden geconfronteerd met het gevoel dat ze er niet bij horen. Het is enorm belangrijk om in de secundaire school met het thema Gender aan de slag te gaan. Alleen al omdat heel wat leerlingen op deze leeftijd worstelen met hun (gender)identiteit, seksuele voorkeuren en andere onzekerheden. Deze workshop wil proberen duidelijk maken hoe gender op verschillende vlakken in ons leven binnensluipt en bepaalt wat normaal is en wat niet.

Gender kan een gevoelig thema zijn voor sommige leerlingen, vandaar dat het belangrijk is een veilig klasklimaat te creëren. We beginnen onze workshop dan ook met het maken van afspraken zodat iedereen zich veilig voelt. Daarna gaan we van start met de genderkoek. De genderkoek legt op een heel laagdrempelige en duidelijke manier uit wat gender nu eigenlijk is. Vervolgens gaan we wat dieper in op de rol van opvoeding en hoe gendernormen van kleins af aan worden meegegeven. We bieden drie werkvormen aan die telkens ingaan op een ander aspect: speelgoed, taal en onderwijs. Aan de hand van deze werkvormen wordt duidelijk gemaakt dat gendernormen worden aangeleerd op verschillende manieren. Dan gaan we in op een specifiek aspect, namelijk het werkveld. We eindigen met een creatieve werkvorm omtrent de binaire opdeling van toiletten.

Ter aanvulling wordt een voorstel gedaan voor een extra-muros activiteit. Deze extra-muros activiteit bestaat uit de theatervoorstelling 'OGAY' van O'Kontreir, en een video, nl. 'De Grote Gendershow'.

DOELSTELLINGEN

Deze workshop wil leerlingen van de derde graad van het secundair onderwijs laten kennismaken met het thema gender. Specifiek richt deze bundel zich op leerlingen uit **de 3^{de} graad ASO**. De workshop focust op volgende **doelstellingen**:

1. De leerlingen herkennen de verschillende lagen binnen het concept van gender.
2. De leerlingen leggen uit hoe het construct 'gender' wordt vormgegeven.
3. De leerlingen reiken voorbeelden aan van genderstereotypering.
4. De leerlingen geven voorbeelden van genderstereotypen uit de eigen leefwereld.
5. De leerlingen werken creatief samen om een oplossing te creëren rond een maatschappelijke uitdaging m.b.t. gender.
6. De leerlingen reflecteren over mogelijke oplossingen rond een maatschappelijke uitdaging m.b.t. gender.

Deze doelstellingen vinden aansluiting bij volgende **leerplandoelstellingen** uit:

Het leerplan met nummer D/2009/7841/045 (KOV), 3^{de} graad, gedragswetenschappen:

- G5101: Aantonen hoe doorheen de ontwikkeling van de persoon verschillende vormen van identiteit tot stand kunnen komen.
- G5102: Aantonen hoe culturele identiteit tot stand komt en evolueert.
- G5106: De betekenis van zelfexpressie in functie van verschillende identiteiten en vanuit een cultuurhistorische bepaaldheid in concrete voorbeelden kunnen bespreken.
- G5301: Factoren die de ontwikkeling van de persoonlijkheid in de weg kunnen staan, aangeven en herkennen en mogelijke gevolgen hiervan bespreken.
- G5302: Factoren die de ontwikkeling van de verschillende vormen van 'identiteit' in de weg kunnen staan, aangeven en herkennen in voorbeelden en mogelijke gevolgen hiervan bespreken.

Het leerplan met nummer D/2014/7841/011 (KOV), 3^e graad, biologie:

- AD6: De wisselwerking tussen biologie en maatschappij op ecologisch, ethisch, technisch, socio-economisch en filosofisch vlak illustreren.
- AD7: Illustreren dat biologie behoort tot de culturele ontwikkeling van de mensheid.

Heet leerplan met nummer 2006/049, 3^e graad, gedragswetenschappen:

- DSET 9 – 34: Kunnen een onderscheid maken tussen de verschillende vormen van identiteit die doorheen de ontwikkeling van de persoon tot stand kunnen komen.
- DSET 9 – 35: Kunnen met voorbeelden aantonen dat identiteit onder meer bepaald wordt door tijd en plaats.

Het leerplan met nummer 2006/040, 3^e graad, cultuurwetenschappen:

- DSET 12 – 16: Kunnen voorbeelden toelichten hoe culturele identiteit ontstaat en evolueert.

Het leerplan met nummer 2014/009, 3^e graad, natuurwetenschappen:

- AD6: De wisselwerking tussen natuurwetenschappen en de maatschappij op ecologisch, ethisch, technisch, socio-economisch en filosofisch vlak illustreren.

EINDTERMEN

Deze workshop is gebaseerd op eindtermen voor de derde graad. Er is in de derde graad één eindterm die specifiek over seksualiteit gaat:

- 1.7 De leerlingen lichten relationele en seksuele diversiteit toe. Met inbegrip van kennis over
- Genderidentiteit
 - Seksuele geaardheid en voorkeur

Het thema 'gender' vindt daarnaast ook aansluiting bij volgende eindtermen:

7.1 De leerlingen onderzoeken de interactie tussen verschillende lagen van identiteiten

7.2 De leerlingen gaan respectvol en constructief om met individuen en groepen in een diverse samenleving (attitudinaal)

7.4 De leerlingen hanteren strategieën om met vooroordelen, stereotypering, machtsmisbruik en groepsdruk om te gaan.

7.5 De leerlingen reflecteren kritisch over de voordelen en de uitdagingen verbonden aan diversiteit.

1. Inleiding

Doel	Kennismaking en afspraken maken.
Vorbereiding	De stoelen in een cirkel zetten.
Materiaal	Whiteboard met markers OF krijtbord met krijtjes.
Duur	15 min

Instructies:

- 1) Plaats zoveel stoelen in een cirkels als er deelnemers zijn (begeleiders + jongeren). Zorg ervoor dat iedereen elkaar kan zien. Verwelkom de leerlingen en overloop ieders naam. Vraag ook hoe de leerlingen wensen aangesproken te worden (hij/hem, zij/haar, die/hen, zij/hen, ...)
- 2) Pols naar hun verwachtingen. Stel vragen zoals:
 - “Wat verwachten jullie van wat we hier gaan doen?”
 - “Waarover denk je dat het zal gaan?”
 - “Waar hoop je op? Waar vrees je voor?”.
- 3) Geef kort uitleg over wat we de komende 100 minuten gaan doen. We gaan de komende periode samen activiteiten doen en gesprekken voeren over gender en genderstereotypen.
- 4) Leg uit dat voor we van start kunnen gaan, er eerst goede afspraken gemaakt moeten worden. Gender kan een gevoelig thema zijn, dus het is belangrijk om een veilige omgeving te creëren waarin het voor iedereen goed voelt om met elkaar in gesprek te gaan.
- 5) Vraag de deelnemers welke afspraken zij zouden willen maken. Wat vinden zij belangrijk om open in gesprek te kunnen gaan? Noteer deze op het bord en vul aan met **PICKASOLL** (bron: <https://www.sensoa.be/goede-begeleidershouding-bij-seksuele-vorming-met-pickasoll>).
- 6) Deel na het maken van de afspraken de leerlingenbundel uit. Laat de leerlingen deze afspraken ook noteren in hun bundel.

Achtergrond PICKASOLL:

P staat voor Privacy

Persoonlijke informatie is vertrouwelijk en blijft binnen de groep. Wat we hier horen, gebruiken we niet in andere situaties. Ook de begeleiders doen dat niet.

I staat voor Ik-persoon

We praten over onszelf, onze gevoelens, ervaringen en opvattingen. We zijn open en eerlijk in wat we vertellen.

C Staat voor Cultuur

Hou rekening met de verschillende culturele achtergronden die in de groep meespelen. 'Cultuur' kan verwijzen naar je afkomst, maar ook naar je religie of je thuiscultuur.

K staat voor Kiezen

Kies wat je wel en niet vertelt. Niet alles is voor alle oren bedoeld. Je mag je gevoelens en gedachten voor jezelf houden als je je niet comfortabel voelt in de groep.

A staat voor Actief

Wees actief in het groepsgebeuren. Je krijgt de kans om zelf te bepalen waarover het gaat. Wacht dus niet af tot iemand anders iets inbrengt.

S staat voor Seksualiteit

Seksualiteit betekent niet alleen met iemand naar bed gaan. Seks zit ook in je hoofd en in je gevoelens. We hebben het hier dus over alle vormen van seks en iedereen kan erover meepraten. Er zijn grote verschillen in de wijze waarop mensen met seks omgaan.

O staat voor Oriëntatie

Mensen kunnen heteroseksueel, homoseksueel, lesbisch, biseksueel en meer zijn. Welke seksuele oriëntatie je ook hebt, iedereen is uniek en verdient respect.

L staat voor Luisteren

Luisteren is belangrijk, niet alleen praten. Je hoeft niet iedereen leuk te vinden, maar respect voor ieders eigenheid, talenten en interesses is wel belangrijk.

L staat voor Lachen

Humor is belangrijk. Het is soms een middel om geladen onderwerpen te ontmijnen. Uitlelachen kan niet.

Bron:

Hoe begeleid je seksuele vorming? - Afspraken maken met Pickasoll - Tips - Jongeren begeleiden. (z.d.). Sensoa. <https://www.sensoa.be/goede-begeleidershouding-bij-seksuele-vorming-met-pickasoll>

2. Voorkennis activeren: De Genderkoek

Doel	De leerlingen herkennen de verschillende lagen binnen het concept van gender. De leerlingen leggen uit hoe het construct 'gender' wordt vormgegeven.
Vorbereiding	Afdrukken, knippen (en plastificeren) van de woorden, definities en symbolen. De genderkoek groot afdrukken en op het bord hangen. Zie bijlage 3
Duur	25-30 min
Extra info?	Çavaria: https://cavaria.be/genderkoek

Instructies:

- 1) Leg aan de leerlingen uit dat we nu van start zullen gaan met het eerste onderdeel van de workshop.
- 2) Hang allereerst **de genderkoek** aan het bord. Leg de leerlingen uit dat deze figuur nog niet compleet is. Er ontbreken een aantal woorden op de genderkoek.
- 3) Deel de woorden/definities/symbolen uit **[zie bijlage 3]**. Iedere leerling krijgt 1 kaartje (**OPM:** indien een te grote groep, kunnen er meerdere leerlingen 1 kaartje symboliseren).
- 4) Je deelt de opdracht mee als volgt: "Jullie hebben nu elk een kaartje gekregen met daarop ofwel een woord, ofwel een definitie, ofwel een symbool. Het is nu aan jullie om jullie partners te vinden. Ieder woord hoort bij 1 definitie en 1 symbool. Jullie mogen hiervoor door de klas lopen. Van zodra jullie een compleet groepje vormen, mogen jullie ergens samen gaan zitten in het klaslokaal. Van zodra iedereen zijn partners heeft gevonden, gaan we dit klassikaal bespreken."
- 5) Wanneer iedereen zijn partners heeft gevonden, overloop je, samen met de leerlingen, **de genderkoek**. Concreet ga je iedere groep af en bevraag je welk woord zij gekoppeld hebben aan welke definitie en welk symbool zij daarbij plakken.
 - Indien correct, mogen de leerlingen hun woorden/definities/symbolen op de genderkoek bevestigen (dit kan bijvoorbeeld met magneten of met een lijmstift).

- Indien de leerlingen fout zijn, bevrage je eerst de andere leerlingen of zij mogelijks een definitie/woord/symbool hebben waarvan ze denken dat het een juiste aanvulling is.
 - Indien de leerlingen er niet uit geraken, kan je als leerkracht zelf de juiste informatie meegeven.
- 6) Wanneer de genderkoek klaar is, laat je alle leerlingen terugkeren naar hun plaats zodat ze de genderkoek kunnen aanvullen in hun leerlingenbundel.

Achtergrond GENDERKOEK:

Als we het hebben over gender, is het belangrijk om alle dimensies van gender in acht te nemen:

Geslacht of sekse verwijst naar de biologische verschillen tussen man en vrouw. Het gaat om de inwendige en uitwendige lichamelijke kenmerken die bepalen tot welk geslacht je behoort.

Seksuele oriëntatie gaat over de seksuele en romantische aantrekking die iemand voelt tot anderen. Seksuele aantrekking verwijst naar wie je opwindt en romantische aantrekking naar op wie je verliefd wordt. Dit onderscheid wordt gemaakt omdat dit soms kan verschillen.

Genderexpressie verwijst naar de manier waarop iemand zich in het dagelijkse leven uitdrukt. Dit kan gaan over kledij, taalgebruik, hobby's, ... Die expressie kan overeenstemmen of net afwijken van wat de samenleving als stereotiep vrouwelijk of mannelijk bestempelt.

Genderidentiteit kunnen we beschrijven als een gevoel, de persoonlijke beleving van je gender. De manier waarop je jezelf beschrijft en identificeert.

Deze vier categorieën hangen niet samen, dat wil zeggen dat aantrekking bijvoorbeeld iets persoonlijks is en gebaseerd kan zijn op eender welke combinatie van geslacht, genderidentiteit en expressie.

(Bussels, Loopmans, Moris, Pan & Speijer, 2019; Vantieghem, Van Houtte & Van Maele, 2016).

Bronnen:

Bussels, M., Loopmans, M., Moris, M., Pan, X., & Speijer, L. (2019). *Ik zie ik zie wat jij niet ziet: Gender en seksuele diversiteit in het jeugdwerk. Handvaten voor een LGBTQIA+ vriendelijker vrijetijdsaanbod*. Brussel: departement Cultuur, Jeugd en Media.

Vantieghem, W., Van Houtte, M., & Van Maele, D. (2016). Een brede kijk op gender en waarom het van tel is in onderwijs. *Caleidoscoop*, 28(5), 6-13.

3. Gendernormen & opvoeding

OPM: Voor dit onderdeel kan u als leerkracht kiezen uit één van de drie onderstaande werkvormen, afhankelijk van uw voorkeur. De drie werkvormen focussen zich telkens op een ander aspect van gendernormen en opvoeding. Wanneer er voldoende tijd is kan u ook opteren om meerdere van de werkvormen aan bod te laten komen.

A – Speelgoed

Doel	De leerlingen geven voorbeelden van genderstereotypen (uit de eigen leefwereld).
Vorbereiding	Fragment klaarzetten
Materiaal	Fragment uit de Pano 'Lieve jongens en stoere meisjes' [Klik HIER] 04:24-08:08
Duur	15 min

Instructies:

- 1) Speel het fragment (4') af uit de aflevering van Pano.
<https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2017/11/29/pano--lieve-jongens---stoere-meisjes/>
- 2) Vraag na afloop van het fragment aan de leerlingen wat ze in het filmpje hebben gezien.
- 3) Bespreek het fragment aan de hand van volgende **richtvragen**:
 - Met welk speelgoed speelde je vroeger zelf als kind?
 - Hoe komt het dat jongens en meisjes ander speelgoed aangereikt krijgen?
 - Welke boodschappen krijgen we mee door het speelgoed dat we aangereikt krijgen?
 - Welke gevolgen heeft dit op onze manier van denken?
 - Heeft het speelgoed waarmee je als kind speelt een invloed op de keuzes die je maakt in je latere leven? Denk daarbij aan de hobby's die je doet, de studierichting die je volgt, het beroep dat je kiest, ...
 - Wat als meisjes met "jongensspeelgoed" spelen? Wat als jongens met "meisjesspeelgoed" spelen?

- Worden meisjes en jongens op dezelfde manier opgevoed? Hoe komt dat? Welke gevolgen heeft dat?
 - Behalve het speelgoed dat je als kind aangereikt krijgt, zijn er nog verschillen in de opvoeding van jongens en meisjes?
 - Wie heeft de meeste invloed op onze opvoeding? Denk aan ouders, leerkrachten, de ruimere familie, de speelgoedwinkel, TV, (school)boeken, vrienden, ...
 - Is de opvoeding die je krijgt ook afhankelijk van het gender van de opvoeder? Krijg je een andere opvoeding van een mannelijke opvoeder dan van een vrouwelijke opvoeder?
- 4) Als afsluiter laat je de leerlingen volgende vraag beantwoorden in hun leerlingenbundel:

“Wat neem je mee? Wat heeft jou het meest verrast?”

B - Taal

Doel	De leerlingen reiken voorbeelden aan van genderstereotypering (uit de eigen leefwereld).
Vorbereiding	De lijst met woorden afdrukken (en plastificeren).
Materiaal	Zie bijlage 4
Duur	15 minuten

Instructies:

- 1) De leerlingen krijgen per 2 de lijst met woorden [\[zie bijlage 4\]](#). Hieruit kiezen ze voor zichzelf maximum 3 woorden waarmee ze zich identificeren.
- 2) Wanneer iedereen een aantal woorden gekozen heeft, volgt er een klasgesprek.
 - Als leerkracht bevroeg je eerst aan een aantal leerlingen welke woorden zij hebben gekozen.
 - Hierna bevroeg je aan de leerlingen in welke categorie ze zichzelf zouden plaatsen: ‘typisch jongen’ of ‘typisch meisje’ (**OPM:** Laat de leerlingen dit ook doen door de klas op te splitsen – links is ‘typisch jongen’ en rechts is ‘typisch meisje’ – zo wordt ook visueel duidelijk waar de meeste jongens en meisjes staan).
 - Dit kan je vervolgens gebruiken om een klasgesprek te initiëren.

3) Gebruik volgende **richtvragen en tips** om het klasgesprek te begeleiden:

- Is het zo dat meisjes altijd lief zijn? Kunnen jongens ook lief zijn? Is het zo dat ...
- Vraag ook concrete voorbeelden: Wie is er al eens ... geweest? Wanneer? In welke situatie? Ben je altijd zo? In welke situatie niet?
- Waak erover dat leerlingen genuanceerd spreken.
- Maak duidelijk dat we niet vast te pinnen zijn op bepaalde kenmerken, dat onze reacties en gevoelens afhankelijk zijn van de situatie.
- Kom uiteindelijk tot het besluit dat er niet zoiets bestaat als 'jongens zijn zus en meisjes zijn zo', maar dat we de lijn tussen de kolommen kunnen wegvegen. Benoem uitspraken waarbij kenmerken gekoppeld worden aan het biologisch geslacht als **stereotypen**.
- Iedereen is een verzameling van eigenschappen. Deze eigenschappen kunnen zowel uit de linker- als de rechterkolom komen.
- Geef een voorbeeld: *ik kan ... zijn en ... en ... Hoe je je gedraagt hangt ook af van de omstandigheden en wat je aangeleerd bent. Als je steeds gezegd is 'jongens mogen niet wenen. Jongens zijn stoer.', ga je dit ook geloven en je ook zo gedragen.*

4) Na het klasgesprek keren de leerlingen terug naar hun plaats om de leerlingenbundel aan te vullen. Hier krijgen ze volgende vragen te lezen:

“Welk woord koos jij?”

“Waarom heb je dit woord gekozen?”

“Zou je nu, na het klasgesprek, een ander woord kiezen? Zo ja, waarom?”

C - Onderwijs

Doel	De leerlingen reiken voorbeelden aan van genderstereotypering (uit de eigen leefwereld).
Vorbereiding	Op voorhand een cursus van de leerlingen selecteren waar stereotypen in terug te vinden zijn.
Materiaal	De leerlingen de cursus in kwestie laten meenemen. Post-its
Duur	15 min

Instructies:

- 1) Geef leerlingen de opdracht de geselecteerde cursus erbij te nemen.
- 2) Geef elke leerling 3 post-its.
- 3) Geef de leerlingen 5' de tijd om door hun cursus te bladeren en op zoek te gaan naar 3 voorbeelden van **genderstereotypering**.

Suggestie differentiatie: Geef de leerlingen eerst een paar voorbeelden van genderstereotypen, zodat ze weten waar ze naar op zoek moeten gaan.

Suggestie differentiatie: Geef de leerlingen enkele paginanummers waar iets stereotiep op staat. Op die pagina moeten ze dan op zoek naar het voorbeeld.

- 4) Bespreek klassikaal enkele voorbeelden. Vraag de leerlingen daarbij naar hun mening.
 - Wat vinden jullie van deze voorbeelden?
 - Als jullie de auteur van de cursus waren, zouden jullie het dan anders aanpakken?

Achtergrond GENDERNORMEN & OPVOEDING:

Al van jongs af aan worden bepaalde verwachtingen en normen over gender op kinderen geprojecteerd. Zodra het geslacht van een kind bekend is, worden daaraan bepaalde sociale verwachtingen gekoppeld, die betrekking hebben op het verwachte gedrag en welke karaktereigenschappen wel of niet worden aangemoedigd. Kinderen worden anders benaderd op basis van hun geslacht en deze normen hebben een grote invloed op hun persoonlijke ontwikkeling en zelfbeeld. Dominante ideeën over gender worden doorgegeven via socialisatieprocessen. Kinderen worden onbewust in een bepaalde richting geduwd en kiezen bijvoorbeeld ander speelgoed, kleren of studierichtingen op basis van wat ze hebben geleerd over gender. Opvoeding en onderwijs spelen een cruciale rol bij het handhaven of doorbreken van traditionele genderrollen. Het is daarom belangrijk om meer bewustzijn te creëren over de impact van deze gendernormen en -verwachtingen in zowel opvoeding als onderwijs. Het is van groot belang dat kinderen worden gestimuleerd om hun interesses en vaardigheden te ontdekken en zich te ontplooien onafhankelijk van maatschappelijke genderstereotypen (Lindgren, 2010; RoSa vzw, 2021)

Bronnen:

Lindgren, C. (2010). Pink Brain Blue Brain: How Small Differences Grow into Troublesome Gaps. *Acta Paediatrica*, 99(7), 1108. <https://doi.org/10.1111/j.1651-2227.2010.01845.x>

RoSa vzw. (2021). *Gender en socialisatie*. <https://rosavzw.be/nl/themas/onderwijs-en-opvoeding/gender-en-socialisatie>

4. Stereotypen in het werkveld

Doel	De leerlingen reiken voorbeelden aan van genderstereotypering (uit de eigen leefwereld).
Vorbereiding	Lees de achtergrondinformatie. Kies een beroep uit. Materiaal klaarleggen.
Materiaal	Vellen papier (A4 of 15) Stiften en/of kleurpotloden
Duur	15 min

Instructies:

- 1) Kies een beroep waarvan de beroepsnaam hetzelfde is voor mannen als vrouwen:
 - Arts, minister, bediende, piloot, ingenieur, burgemeester, ...

[OPM: Binnen deze bundel werken we twee voorbeelden verder uit: ingenieur en minister]

Suggestie differentiatie: Kies een beroep dat gerelateerd is aan de opleiding en de richting (ASO/TSO/BSO) die de leerlingen volgen.

- 2) Lees een korte beschrijving voor aan de leerlingen over wat de persoon die dit beroep uitoefent doet. Je gebruikt hierbij geen hij of zij.
 - De ingenieur denkt diep na. Er moet een brug ontworpen worden waarover zware vrachtwagens kunnen rijden zonder dat deze brug instort. Na lang nadenken, tekenen en berekenen, heeft de ingenieur een idee.
 - De eerste minister denkt diep na. Er is een moeilijk probleem. De hele ministerraad moet samengeroepen worden om het probleem te bespreken.
- 3) Geef de leerlingen de instructie om een tekening te maken van de persoon die ze in hun hoofd hebben.

Suggestie differentiatie: Niet alle leerlingen tekenen even graag. Je kan leerlingen ook laten samenwerken in kleine groepen. Ze bespreken dan samen hoe ze denken dat de persoon eruit ziet en kiezen een groepslid dat het tekenwerk voor zich neemt OF maken de tekening samen.

4) Nadat elke leerling een schets heeft gemaakt stel je volgende vragen:

- Wie heeft er een man getekend?
- Wie heeft er een vrouw getekend?

5) Initieer een kort klasgesprek aan de hand van volgende richtvragen:

- Waarom dachten jullie dat het een man/vrouw was?
- Kan een X (ingenieur, chirurg, piloot, ..) ook een vrouw/man zijn?
- Hoe komt het dat we zo denken?
- Welke gevolgen kan dit hebben? (denk aan: studiekeuze, verwachtingen? discriminatie, vooroordelen)

6) Komt met de leerlingen tot de volgende conclusie:

Zowel mannen als vrouwen kunnen alle beroepen uitoefenen maar op dit moment worden bepaalde beroepen nog vaker door mannen, respectievelijk vrouwen uitgeoefend zodat we – door een gebrek aan voorbeelden - vaak genderstereotiep denken.

Achtergrond STEREOTYPEN IN HET WERKVELD:

Stereotypen kunnen omschreven worden als 'gedeelde overtuigingen over persoonlijke kenmerken, over het algemeen persoonlijkheidskenmerken, maar soms ook gedragingen, van een bepaalde groep mensen' (Engender vzw, 2015). Een genderstereotypering is daarbij een specifieke vorm van stereotypering waarbij mensen op basis van hun geslacht bepaalde eigenschappen worden toegeschreven (vb. mannen zijn sterk en vrouwen zijn zorgzaam) (Van Hiel, 2015). Wanneer in het werkveld een bepaald beroep numeriek vnl. door één van beide geslachten wordt gedomineerd, leidt dit tot een geïdealiseerd type van werknemer in dat beroep, behorende tot dat dominante geslacht. Met andere woorden: wanneer bijvoorbeeld een beroep als 'verpleegkundige' numeriek wordt gedomineerd door het vrouwelijk geslacht, leidt dit ertoe dat wanneer we aan een verpleegkundige denken, we vaak automatisch aan vrouwelijke verpleegkundige denken. Geleidelijk aan ontstaan daaruit vermoedens over de eigenschappen die nodig zijn om dit beroep succesvol te kunnen uitvoeren. Omgekeerd wordt het uitoefenen van bepaalde beroepen daardoor als 'vreemd' of 'onnatuurlijk' gezien voor een persoon van het niet dominante geslacht (Clarcke, 2020; Engender vzw, 2015)

[Gevolgen van genderstereotypering binnen het werkveld](#)

1. Discriminatie, vooroordelen en ongelijkheid

Wanneer een incongruentie ontstaat tussen de genderstereotypen van een individu en die van een bepaalde job, kan dit leiden tot vooroordelen en discriminatie (Clarke, 2020).

Onbewuste vooroordelen over vrouwen en werken zitten soms in de weg voor vrouwen die carrière willen maken. Zo blijven vrouwen onder meer achter in leiderschapsposities. (Atria, 2019; Movisie, 2021). Mannen ervaren dan weer vooroordelen op vlak van zorg, wat hen de kans belet op betekenisvol vaderschap (Movisie, 2021).

Genderdiscriminatie op het werk is nog steeds een probleem, ook in België. In 2021 had zo'n 40% van alle klachten die binnenkomen bij het instituut voor gelijkheid van mannen en vrouwen te maken met discriminatie op het werk. De meldingen gingen daarbij over aanwervingen (33%), arbeidsvoorwaarden en verloning (31%) en ontslag (22%) (VRT NWS, 2021).

2. Invloed op beroepsvoorkeuren

Mannen worden vaak verwacht sterk, technisch of moedig te zijn. Die kenmerken komen ook terug in beroepen waar mannen oververtegenwoordigd zijn, denk maar aan de bouwsector of de ICT. Vrouwen worden vaak verwacht om zorgzaam en sociaal te zijn. Die kenmerken komen ook terug in beroepen waar vrouwen oververtegenwoordigd zijn, denk maar aan kleuterleidsters, verpleegkundigen, sociaal werkers of kappers (VUB, 2021).

Uit onderzoek van het Jeugdonderzoeksplatform (2018) blijkt dat de beroepsvoorkeuren van jongens en meisjes tussen 10- en 13-jarige leeftijd zeer voorspelbaar zijn. Zo blijken de beroepsvoorkeuren zeer nauw samen te vallen met gender(stereotypen). Dit effect is nog iets groter bij jongens, waar de genderverwachtingen strikter zijn dan die ten aanzien van meisjes. Wanneer meisjes en jongens afwijken van de gendernormen, worden ze vaker gepest, uitgesloten of fysiek lastiggevallenen. Dit effect is nog sterker bij jongens (VUB, 2021)

[Counteren van genderstereotypering binnen het werkveld](#)

Het is belangrijk om gender atypische kenmerken te normaliseren. Competenties zijn niet biologisch 'mannelijk' of 'vrouwelijk' (VUB, 2021). Mensen die 'tegen de stroom in gaan' en 'counterstereotype keuzes' maken in opleiding en werk kunnen gendernorm op een positieve manier beïnvloeden. Ze helpen bij het doorbreken van de genderstereotypen en fungeren als het ware als een counterstereotiep rolmodel waar mensen naar op kunnen kijken (Atria, 2019).

Bronnen:

Atria. (2019). *Hoe werkt genderstereotypering? | Beeldvorming en stereotypering*. Kennisinstituut voor Emancipatie en Vrouwengeschiedenis. <https://atria.nl/nieuws-publicaties/beeldvorming-stereotypering/hoe-werkt-genderstereotypering/>

Clarke, H. (2020). Gender Stereotypes and Gender-Typed Work. *Springer International Publishing eBooks*, 1–23. https://doi.org/10.1007/978-3-319-57365-6_21-1

Engender vzw. (2015). *Impact van genderstereotypen op de arbeidsmarkt in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest*. Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

Jeugdonderzoeksplatform. (2018). *Schoolmonitor*. <https://researchportal.be/nl/project/jop-schoolmonitor-2018>

Movisie. (2021). *Genderdiversiteit op de werkvloer, wat valt er te winnen?* <https://www.movisie.nl/artikel/genderdiversiteit-werkvloer-wat-valt-er-te-winnen>

Van Hiel, A. (2015). Sociale Categorisatie en Stereotypen. In A. Van Hiel, *Sociale Psychologie* (pp. 451- 472). Gent: Uitgeverij Lannoo.

VRT NWS. (2021, 18 juni). Genderdiscriminatie op het werk en seksuele intimidatie zijn nog altijd een groot probleem. [vrtnws.be. https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2021/06/18/genderdiscriminatie-op-het-werk-en-seksuele-intimidatie-nog-alti/](https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2021/06/18/genderdiscriminatie-op-het-werk-en-seksuele-intimidatie-nog-alti/)

VUB. (2021). *VUB-onderzoek naar stereotiepe beroepsvoorkeuren van jonge adolescenten*. Vrije Universiteit Brussel. <https://www.vub.be/nl/nieuws/vub-onderzoek-naar-stereotiepe-beroepsvoorkeuren-van-jonge>

5. Het Toiletdilemma

Doel	<p>De leerlingen werken creatief samen om een oplossing te creëren rond een maatschappelijke uitdaging m.b.t. gender.</p> <p>De leerlingen reflecteren over mogelijke oplossingen rond een maatschappelijke uitdaging m.b.t. gender.</p>
Vorbereiding	<p>Lees de achtergrondinformatie over het belang van genderneutrale toiletten en het verband tussen gender en genderidentiteit.</p> <p>Leg het materiaal klaar.</p> <p>Start de PowerPoint op.</p>
Materiaal	<p>Icoontjes meisjestoiletten en jongenstoiletten per groepje.</p> <p>De 15 verschillende personages per groepje.</p> <p>PowerPoint ter ondersteuning.</p> <p>[Zie bijlage 5]</p> <p>Vellen papier.</p> <p>Stiften, kleurpotloden en overig knutselmateriaal.</p>
Duur	<p>30 tot 40 minuten.</p>

- 1) Om de groepen te verdelen maak je gebruik van een kaartspel. Afhankelijk van het aantal leerlingen worden groepen van 3 tot 4 personen gevormd. Je gebruikt niet het volledige kaartspel, maar haalt er het aantal kaarten uit naargelang het aantal leerlingen. De kaarten die je wel zal gebruiken bestaan telkens uit 3 keer de 5, 3 keer de 6, 3 keer de 7, ... en zo verder tot je het gewenste aantal groepjes hebt voor het aantal leerlingen. Je gaat rond met het kaartspel en laat de leerlingen elk om de beurt een kaart trekken. Aan de hand van hun kaart gaan ze op zoek naar hun groepsleden.
- 2) Elk groepje krijgt twee icoontjes, een van de jongenstoiletten en een van de meisjestoiletten. Daarnaast krijgt elke groep de 15 verschillende personages [\[zie bijlage 5\]](#). Het is de bedoeling dat de leerlingen de verschillende personages verdelen onder het meisjestoilet en het jongenstoilet. De leerlingen zullen hierbij botsen op het probleem dat het niet altijd duidelijk is of het personage een jongen of een meisje is. Op dit moment worden op het bord enkele vragen geprojecteerd. De leerlingen bespreken die vragen eerst met hun groep. Het antwoord op de vragen kan geschreven worden in de leerlingenbundel. Daarna worden de vragen klassikaal besproken.

Suggestie: Je kan per groepje een leerling de rol geven van moderator. Deze leerling zorgt ervoor dat alle vragen aan bod komen en dat iedereen aan het woord kan komen.

OPM: De vragen die in de bundel/presentatie staan zijn richtvragen en kunnen worden aangevuld met eigen ideeën.

- 3) Nu moeten de leerlingen een oplossing vinden voor het toiletprobleem. Ze moeten zelf nieuwe icoontjes ontwerpen voor toiletten die inclusief zijn voor al hun personages. Ze krijgen hier ruim de tijd om ideeën te verzamelen.

Suggestie: Als je merkt dat dit moeilijk loopt in de groepen kan je uit elke groep 1 iemand laten rondwandelen en eens kijken bij de andere groepen. Zo kunnen ze zien hoe de andere groepen dit aanpakken en inspiratie opdoen bij elkaar.

- 4) Hun nieuwe icoontjes worden om beurt voorgesteld aan de rest van de klas. De andere leerlingen mogen na de voorstelling van een ontwerp vragen stellen en eventueel opmerkingen geven. Op die manier gaan we samen na of er zich nog problemen kunnen voordoen bij het nieuwe ontwerp van hun medeleerlingen.

- 5) Na de voorstellingen starten we een groepsdiscussie. De bedoeling is dat de leerlingen samen tot de ideale oplossing komen. Deze bestaat uit icoontjes met een zittend toilet en icoontjes met urinoirs om duidelijk te maken welk soort toiletten je terug kan vinden in de ruimtes. Als de leerlingen hier niet zelf toe komen, kan de leerkracht wat sturen door vragen te stellen om de mogelijke problemen bij hun ontwerpen toe te lichten.

Mogelijke vragen zijn:

- De meeste gebouwen hebben twee ruimtes met toiletten, als we al twee ruimtes hebben, hoe kunnen we er dan toch voor zorgen dat die ruimtes niet opgedeeld worden in vrouw-man?
- Is er enkel vrouw of man?
- Zijn er groepen die op deze manier nog altijd uitgesloten worden?
- Wat doe je met non-binaire personen?
- Zien we op deze manier niet nog altijd een tweedeling?
- Vallen we niet terug in de hokjes op dit moment?
- Misschien moeten we eens los kijken van man en/of vrouw?
- Moet het icoontje verwijzen naar de personen die er mogen gaan?
- Kunnen we geen icoontjes maken vanuit een andere insteek?
- Wat staat er in de twee ruimtes?
- Kunnen we daar niet iets mee doen?

Suggestie: Na de workshop kunnen ze hun nieuwe icoontjes voorstellen aan de directie, of deze icoontjes afdrukken om ze in de pauze op te toiletten te hangen.

Achtergrond TOILETDILEMMA:

In bijna alle openbare, publieke ruimtes zijn afzonderlijke toiletten te vinden voor mannen en vrouwen. Wanneer je cisgender bent, oftewel wanneer jouw genderidentiteit samenvalt met jouw biologisch geslacht, is de kans groot dat dit jou nog nooit is opgevallen (Universiteit Antwerpen, 2021). Deze opdeling tussen mannen en vrouwen is de dag van vandaag echter achterhaald (KLIQ vzw, 2020).

De scheiding tussen mannen- en vrouwentoiletten ontstond in de vorige eeuw. Tijdens de industriële revolutie vertrokken mannen naar de fabrieken om te werken, terwijl vrouwen thuisbleven om zich bezig te houden met het gezin en het huishouden. De vrouw hoorde niet thuis in openbare ruimtes. In fabrieken waren er dus enkel toiletten geschikt voor de man. De werkplek en het publieke domein werden beschouwd als het domein van de man, terwijl het privédomein, het huis werd beschouwd als het domein van de vrouw. Bij de opkomst van de textielsector begon de vrouw ook buitenshuis te werken. Vrouwen kwamen bijgevolg terecht op dezelfde werkplekken, in dezelfde fabrieken als mannen. De heersende ideologie van gescheiden werelden tussen mannen en vrouwen hield echter stand, en dit vertaalde zich ook door naar de toiletten. Zo ontstonden aparte mannen- en vrouwentoiletten die tot op de dag van vandaag nog steeds gangbaar zijn (Kogan, 2017).

Niet iedereen heeft een genderidentiteit die gelijkloopt met het geboortegeslacht. Gender is echter een sterk ordeningsmechanisme. Het duwt mannen en vrouwen in een bepaalde, veelal stereotype richting. De keuze tussen het mannen- of vrouwentoilet wordt bepaald door iemands genderidentiteit en is door de huidige opdeling niet altijd even vanzelfsprekend. Zo kunnen transgender personen, waarbij de genderidentiteit niet samenvalt met het biologisch geslacht, zich ongemakkelijk voelen in de huidige gendertoiletten. Gendertoiletten kunnen daarnaast ook aanleiding zijn tot negatieve reacties tegenover transgender personen, waardoor ze dit type toiletten zullen vermijden. Ook non-binaire personen, personen die zich niet volledig man of vrouw voelen en buiten de binaire gendercategorieën vallen, worden door de huidige opdeling uitgesloten (KLIQ vzw, 2020; Vlaamse Overheid, 2017). Bovendien komt uit de bevindingen van onderzoek door Motmans et al. (2015), peilend naar de geweldervaringen van transpersonen in België, naar voren dat transgender- en non-binaire personen vaker het slachtoffer zijn van seksueel of verbaal geweld op het toilet. Bovengenoemde barrières hebben volgens onderzoek van McGuire et al. (2021) een negatieve impact op onder andere de mentale gezondheid en vormen een bedreiging voor het algemeen veiligheidsgevoel.

De oplossing? Een genderneutraal toilet. Dit is een toilet waarbij er geen onderscheid wordt gemaakt tussen geslacht. Dit impliceert dat iedereen gebruik kan maken van hetzelfde toilet en zich comfortabel en veilig kan voelen bij het gebruik van deze toiletten (McGuire et al., 2021; KLIQ vzw, 2020; Universiteit Antwerpen, 2021).

Naast de al eerdergenoemde argumenten tegen het genderspecifiek toilet, zorgt deze opdeling ook nog voor andere belangrijke problemen. Zo komt het meer dan eens voor dat vaders hun baby niet kunnen verschonen doordat luiertafels in veel mindere mate aanwezig zijn in herentoiletten. Specifieke gendertoiletten maken het ouders ook moeilijker hun kind op het toilet te begeleiden (McGuire et al., 2021, Transgender Netwerk Nederland, 2017). De wachtrijen aan vrouwentoiletten zijn ook steeds langer dan die aan mannentoiletten. Genderneutrale toiletten kunnen echter zorgen voor een meer gelijke gemiddelde wachttijd voor iedereen (Marcoci & Bovens, 2020; Rogiest & Van Hautegeem, 2017).

Een genderneutraal toilet is dus “the way to go”, maar hoe maak je een toilet genderneutraal? Er zijn verschillende opties. Kliq vzw (2020) beschrijft 4 opeenvolgende stappen die je kan ondernemen:

1. Zorg voor neutrale signalisatie die kenbaar maakt dat het toilet voor iedereen toegankelijk is en aanduidt welke voorzieningen er in de ruimte aanwezig zijn: een wc, urinoir, verschoonkussen...
2. Maak alle voorzieningen toegankelijk voor iedereen zonder verwijzing naar geslacht. Zorg wel voor een gepast alternatief voor personen die extra privacy nodig hebben of zich niet comfortabel voelen in gemengde voorzieningen.
3. Voorzie in alle toilethokjes een wasbak, spiegel en prullenbak (voor maandverband/tampons).
4. Stop urinoirs in eenvoudige afsluitbare toilethokjes.

Bronnen:

KLIQ vzw. (2020). *Genderinclusief sanitair*. <https://www.kliqvzw.be/genderinclusief-sanitair>

Kogan, T. S. (2017, 14 juli). How did bathrooms get to be separated by gender in the first place? *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2016/jun/11/gender-bathrooms-transgender-men-women-restrooms>

Marcoci, A., & Bovens, L. (2020). The gender-neutral bathroom: a new frame and some nudges. *Behavioural public policy*, 1–24. <https://doi.org/10.1017/bpp.2020.23>

McGuire, J. K., Anderson, S. O., & Michaels, C. (2021). “I don’t think you belong in here:” The impact of gender segregated bathrooms on the safety, health, and equality of transgender people. *Journal of Gay and Lesbian Social Services*, 34(1), 40–62. <https://doi.org/10.1080/10538720.2021.1920539>

Motmans, J., T’Sjoen, G., & Meier, P. (2015). *Geweldervaringen van transgender personen in België* (Door Steunpunt Gelijkekansenbeleid).

Rogiest, W., & Van Hautegeem, K. (2017). Nooit meer file aan het damestoilet. *EOS Wetenschap*. <https://www.eoswetenschap.eu/festivaltoiletten>

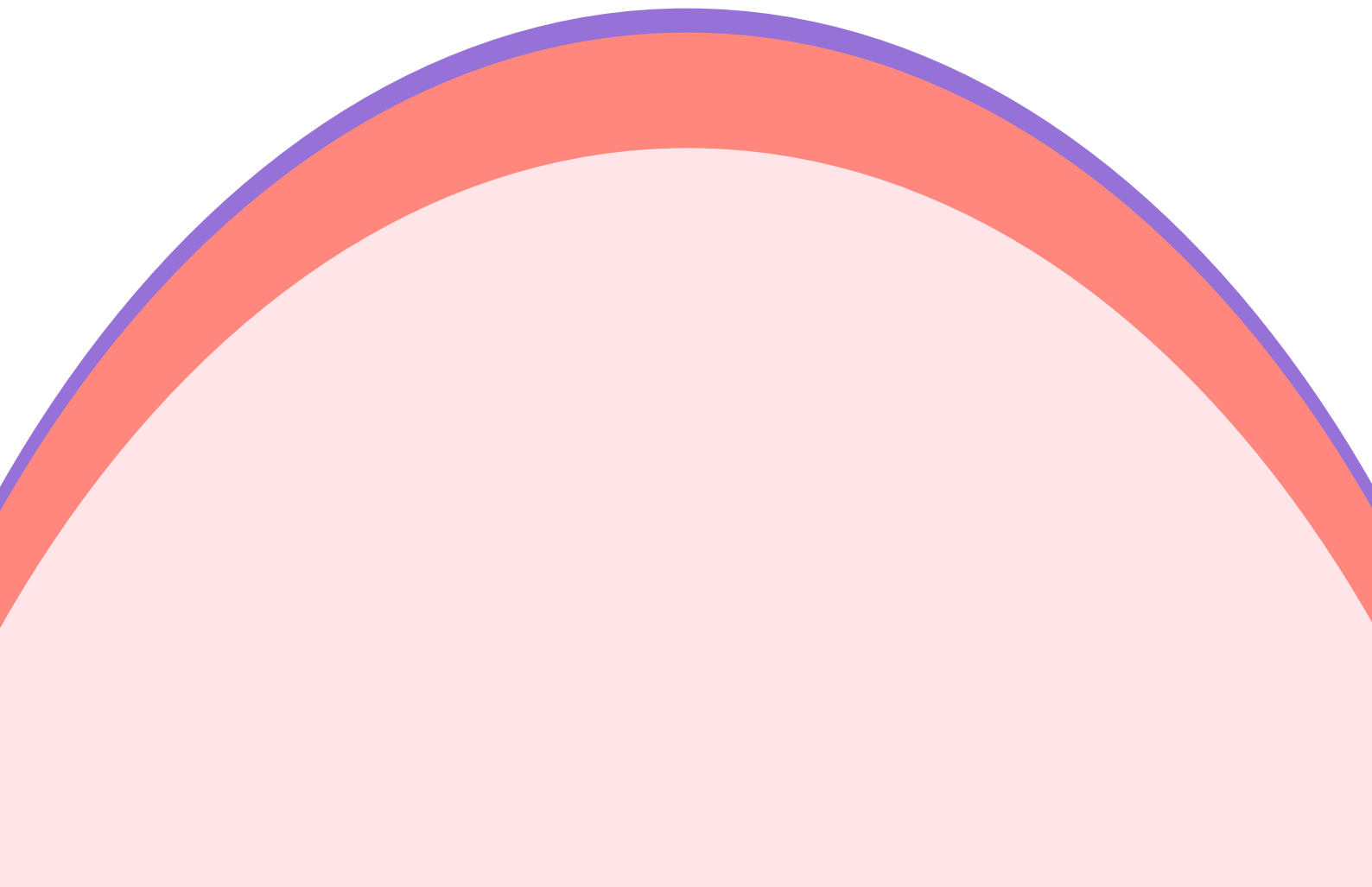
Transgender Netwerk Nederland. (2017). *De Toiletkit*.

Universiteit Antwerpen. (2021). *Genderneutrale toiletten*. <https://www.uantwerpen.be/nl/overuantwerpen/faculiteiten/faculteit-letteren-en-wijsbegeerte/diversiteit-lw/diversiteit-voor-studenten-lw/genderneutrale-toiletten/>

Vlaamse Overheid. (2017). *Genderneutrale wc's*. <https://overheid.vlaanderen.be/personeel/diversiteit-en-gelijke-kansen/genderneutrale-wcs>

6. Afronding Workshop

Als afsluitende vraag kunnen de leerlingen beantwoorden wat ze nu precies uit deze workshop meenemen. Dit wordt hen aangereikt in de leerlingenbundel aan de hand van een 'landing card pass'. Deze 'landing card pass' dient, net als de klasgesprekken, ter evaluatie van de leerdoelen.



LEERLINGENBUNDEL

De leerlingenbundel start op de volgende pagina.

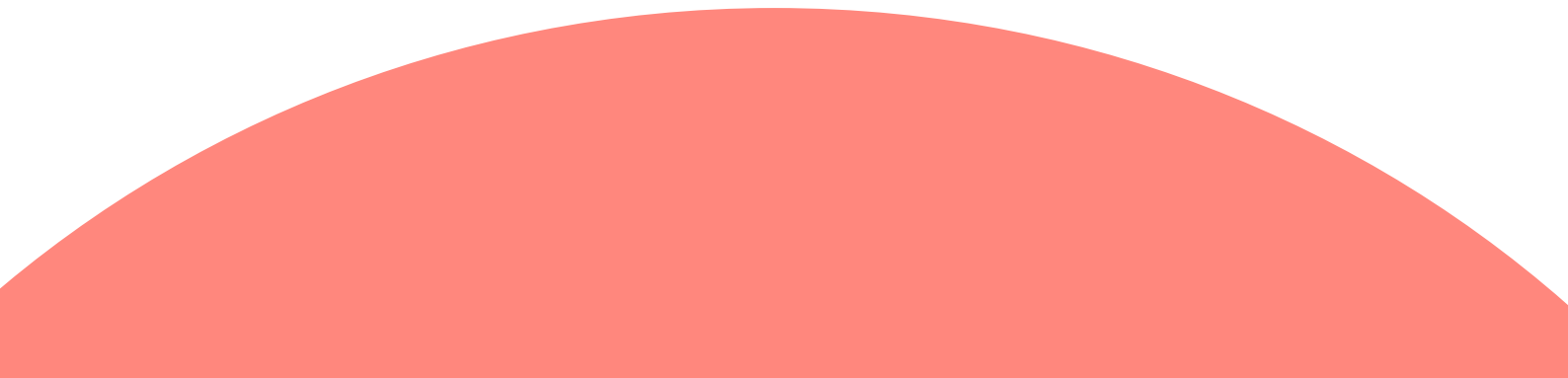
WORKSHOP GENDER



LEERLINGENBUNDEL

DOELSTELLINGEN

Na deze workshop kan je:

1. De verschillende lagen binnen het concept van gender herkennen.
 2. Uitleggen hoe het construct 'gender' wordt vormgegeven.
 3. Voorbeelden geven van genderstereotypering.
 4. Voorbeelden geven van genderstereotypering binnen je eigen leefwereld.
 5. Reflecteren over mogelijke oplossingen rond maatschappelijke uitdagingen m.b.t. gender.
- 

INLEIDING

PICKASOLL

P staat voor Privacy

Persoonlijke informatie is vertrouwelijk en blijft binnen de groep. Wat we hier horen, gebruiken we niet in andere situaties. Ook de begeleiders doen dat niet.

I staat voor Ik-persoon

We praten over onszelf, onze gevoelens, ervaringen en opvattingen. We zijn open en eerlijk in wat we vertellen.

C Staat voor Cultuur

Hou rekening met de verschillende culturele achtergronden die in de groep meespelen. 'Cultuur' kan verwijzen naar je afkomst, maar ook naar je religie of je thuiscultuur.

K staat voor Kiezen

Kies wat je wel en niet vertelt. Niet alles is voor alle oren bedoeld. Je mag je gevoelens en gedachten voor jezelf houden als je je niet comfortabel voelt in de groep.

A staat voor Actief

Wees actief in het groepsgebeuren. Je krijgt de kans om zelf te bepalen waarover het gaat. Wacht dus niet af tot iemand anders iets inbrengt.

S staat voor Seksualiteit

Seksualiteit betekent niet alleen met iemand naar bed gaan. Seks zit ook in je hoofd en in je gevoelens. We hebben het hier dus over alle vormen van seks en iedereen kan erover meepraten. Er zijn grote verschillen in de wijze waarop mensen met seks omgaan.

O staat voor Oriëntatie

Mensen kunnen heteroseksueel, homoseksueel, lesbisch, biseksueel en meer zijn. Welke seksuele oriëntatie je ook hebt, iedereen is uniek en verdient respect.

L staat voor Luisteren

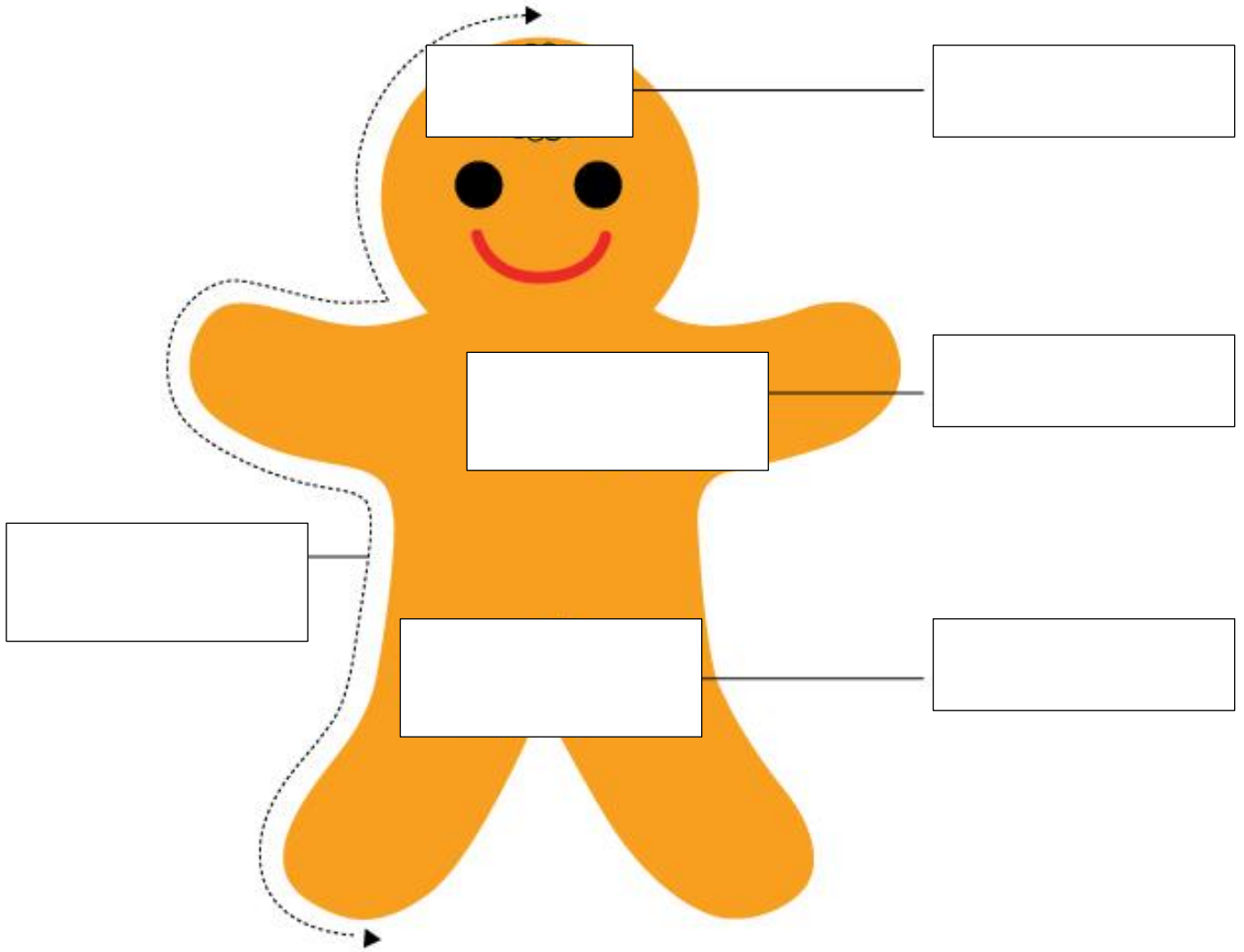
Luisteren is belangrijk, niet alleen praten. Je hoeft niet iedereen leuk te vinden, maar respect voor ieders eigenheid, talenten en interesses is wel belangrijk.

L staat voor Lachen

Humor is belangrijk. Het is soms een middel om geladen onderwerpen te ontmijnen. Utlachen kan niet.

DE GENDERKOEK

Vul de genderkoek aan met de juiste begrippen en symbolen. Geef voor elk begrip de bijpassende definitie.



Definities

1. =
.....
.....
.....

2. =
.....
.....
.....

3. =
.....
.....
.....

4. =
.....
.....
.....

SPEELGOED

Je bekeek zonet een kort fragment uit de Pano-reportage 'Lieve jongens en stoere meisjes'. Je besprak in jouw klas uitgebreid de invloed van genderstereotypering, gendernormen- en verwachtingen op de persoonlijke ontwikkeling.

Wat neem je mee? Wat heeft jou het meest verrast?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....



TAAL

Je besprak zonet in de klas hoe genderstereotypen impliciet worden gereproduceerd door taalgebruik. Formuleer nu een antwoord op onderstaande vragen.

Welke woorden koos jij?

.....

Waarom heb je deze woorden gekozen?

.....

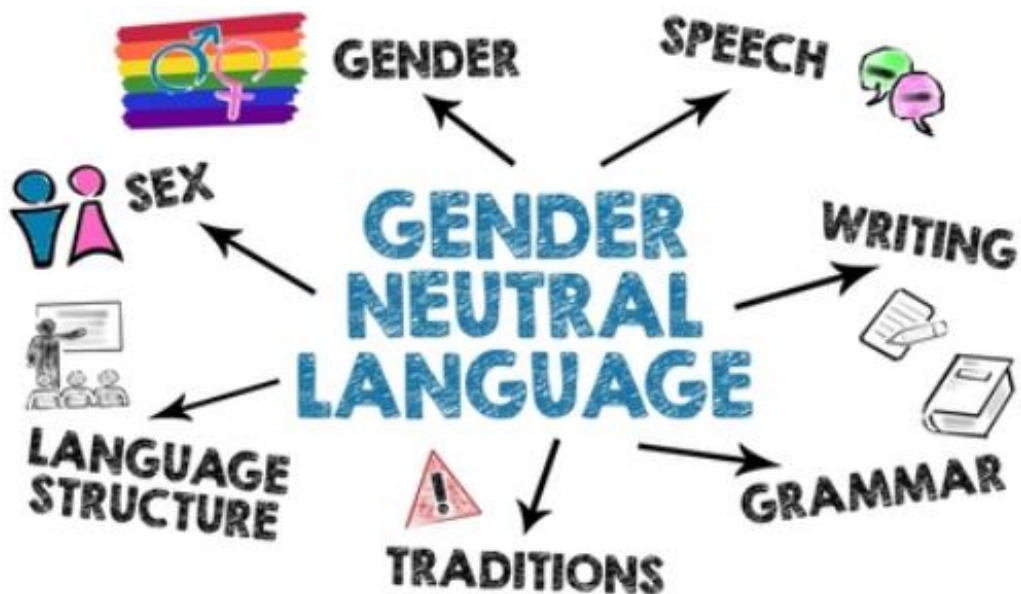
Zou je nu, na het klasgesprek, andere woorden kiezen? Zo ja, waarom?

.....

.....

.....

.....



ONDERWIJS

Ga in jouw cursusmateriaal op zoek naar voorbeelden van genderstereotypering. Welke voorbeelden vind je terug? Lijst ze hier op:

Vb 1

Vb 2

Vb 3

Vb 4

Vb 5



WERK

Je hoorde zonet een beschrijving van een persoon. Maak hieronder een tekening aan de hand van hoe jij denkt dat deze persoon eruit ziet.



TOILETDILEMMA

Bespreek onderstaande vragen in kleine groepen en formuleer een antwoord.

Welke strategieën hebben jullie gebruikt om te bepalen welke personages bij het meisjestoilet en welke bij het jongenstoilet horen?

.....

.....

.....

.....

Welke personages zijn het moeilijkst te categoriseren? Waarom?

.....

.....

.....

Op welke problemen stuit je bij de verdeling van de personages?

.....

.....

.....

Vind je een apart mannen- en vrouventoilet belangrijk? Waarom?

.....

.....

.....

Denken jullie dat er andere manieren zijn om de toiletten in te delen dan op basis van geslacht? Waarom wel of niet?

.....

.....

.....

.....

Hoe denken jullie dat het zou voelen voor iemand die zich identificeert als non-binair om te moeten kiezen tussen de jongens- en meisjestoiletten?

.....

.....

.....

.....

Heb je zelf al eens het gevoel gehad dat je in een hokje werd geduwd?

.....

.....

Hoe voelde dat voor jou? Welke gevolgen had dat?

.....

.....

.....

.....

Hebben jullie nog andere gedachten of ideeën over dit onderwerp die jullie met de groep willen delen?

.....

.....

.....

LANDING CARD PASS



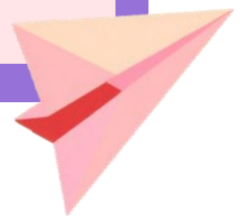
Landing Card Pass

Aankomstdatum:

Drie belangrijke dingen die ik geleerd heb op deze vlucht/workshop:

-
-
-

Over het algemeen vond ik deze workshop:



EXTRA-MUROS

De extra-muros-activiteit wordt beschreven op de volgende pagina.

EXTRA-MUROS

Beschrijving van de activiteit:

OGAY, een speelse voorstelling over seksuele geaardheid en gender:

“In OGAY staat de zoektocht naar je eigen seksuele voorkeur centraal. De onschuld, het plezier, de twijfels, de angst en het ontdekken vormen de rode draad van dit indringend verhaal.

Anton en Jelle zijn als kind goed bevriend op de Chiro. Tot de mama van Anton hen betrapt tijdens een seksueel getint spelletje. Ze haalt haar zoon weg van de Chiro én van Jelle.

De jongens gaan elk hun eigen weg. Waar Anton ontdekt wat zijn seksuele voorkeur is en hoe de mening van anderen daarover kan evolueren, geraakt Jelle verstrikt in vragen, twijfels en het oordeel van zijn omgeving.

Als ze elkaar na zeven jaar weer ontmoeten, leren ze zichzelf, elkaar en hun verhouding tot elkaar op een nieuwe manier kennen. Het spel schreeuwt er om gespeeld te worden. Maar is het nog wel een spel? Of is het intussen ernst geworden?”
– Theater O’Kontreir

Doelstelling:

Concreet worden bij deze extra-muros activiteit volgende doelstelling nagestreefd:

- Leerlingen ontwikkelen begrip voor de diversiteit van seksuele geaardheid en de uitdagingen waarmee LGBTQ+-personen te maken kunnen krijgen.



Planning:

Tijdsindeling		Activiteit	Toelichting
Voormiddag	8u30 – 9u30	Vervoer naar locatie toneelvoorstelling.	De school kan in overleg met Theater O'Kontreir een geschikte locatie bepalen waar de toneelvoorstelling kan doorgaan (vb. cultureel centrum, theaterzaal, polyvalente zaal, etc.). Afhankelijk van de gekozen locatie gaan de leerlingen te voet, met de fiets of per busvervoer naar het toneel.
	10u00 – 11u00	Start theatervoorstelling OGAY.	De theatervoorstelling duurt circa 50 minuten.
	11u00 – 12u00	Vervoer terug naar de school.	Afhankelijk van de gekozen locatie gaan de leerlingen te voet, met de fiets of per busvervoer terug naar school.
Middag	12u00 – 13u00	Middagpauze.	De leerlingen krijgen hun gebruikelijke middagpauze.
Namiddag	13u00 – 13u30	Nabespreking toneelstuk.	In deze klassikale nabespreking gaat de leerkracht in op volgende topics: <ul style="list-style-type: none"> - Wat vonden de leerlingen van het toneelstuk? Wat zijn hun indrukken? - Bespreking van de personages en hun geaardheid, de uitdagingen waarmee ze te maken hadden - Reflectie op wat leerlingen geleerd hebben over diversiteit van seksuele geaardheid. - Emoties die het toneelstuk heeft opgeroepen bij de leerlingen. - Vrije discussie over thema's die in het toneelstuk aan bod kwamen. - Samenvatting als afronding.
	13u30-14u30	Suggestie film	Indien er ruimte is om een volledige dag te spenderen aan het thema kan er bij uitbreiding nog naar de grote gendershow gekeken worden waarbij diverse perspectieven omtrent gender worden aangereikt.

INTERVIEW – DE PAEPE EMIEL

Achtergrond: A.T. is leerkracht op Sint-Maarten Middenschool in Beveren. Ze geeft de vakken godsdienst en ‘mens & samenleving’.

Ik geef nu voor het 3^{de} jaar op rij ‘Mens & Samenleving’. Ik merk dat leerlingen soms de vraag stellen “wat is het nu?”, wat zijn de verschillen tussen vakken als godsdienst, mens & samenleving, maatschappij en welzijn. Ik ondervind dat er heel wat vakken bezig zijn met het thema burgerschap. Vooral ook de taalvakken. Ik merk dat we soms veel hetzelfde doen, maar dan allemaal wat vanuit een eigen invalshoek. Ik stel me soms de vraag of dit niet wat te veel is. Ik stel me als godsdienstleerkracht de vraag “ik word in het vakje godsdienst geduwd”, maar als ik het louter daarvan moet hebben is dit een klein terrein”. Ik vind die evolutie minder fijn. We zwemmen allemaal wat in hetzelfde water momenteel.

Wordt er onder de leerkrachten daarrond afspraken gemaakt, overlegd?

Te weinig. Eigenlijk zou er meer tussen de vakken moeten doorgegeven worden. Je moet al eerst proberen iets te doen dat de klas aanspreekt, als vertrekpunt. Dan moet je overeen komen met de mensen van je vak. Maar je moet ook nog samenwerken met alle andere leerkrachten, wat het niet eenvoudig maakt. Ik heb godsdienst altijd graag gegeven omdat ik er een zekere vrijheid in had, waarbij ik kon vertrekken vanuit de klas, de leerlingen. Ik wil niet te strak aan de leiband gehouden worden.

Heeft u nu het gevoel dat u door het leerplan te strikt wordt gehouden in thema’s die u kan brengen?

Voor godsdienst nog niet, maar ik ben wel bevreesd dat we meer op dat terrein gaan geduwd zullen worden. Ik voel ook dat alles meer gestructureerd, in vakjes moet. Burgerschap is leven, samenleven met mensen, reageren op toestanden die gebeuren. Als dat niet meer kan denk ik dat we niet goed bezig zijn.

Hoe zou je de burgerschap omschrijven?

We vertrekken vanuit de school, we leven hier samen met allemaal verschillende individuen. Hoe kunnen we hier samenleven, respect hebben voor elkaar. Dat probeer je door te trekken naar de grote maatschappij waar iedereen in terecht komt.

Vindt u de school een geschikte plaats om aan burgerschap te werken?

Ik denk niet dat de school de enige plaats moet zijn. Toen ik opgroeide waren waarden en normen algemener in de Vlaamse gezinnen. Nu ondervind ik dat waarden en normen in verschillende groepen bij verschillende mensen zodanig verschillend kunnen zijn en dan is de school toch wel een plek waar je veel jongeren te samen hebt en waar je kan proberen gedachten samen te leggen en tot discussie over te gaan. Ik vind de school daarom wel een ideale plek. Het is één van de weinig plekken waar dit allemaal samenkomt. We moeten daar voldoende gebruik van maken. Dat wil daarom echter niet zeggen dat de school de enige plaats moet zijn.

Wordt er naar uw mening dan voldoende gebruik van gemaakt op de school?

Ik denk het wel. Natuurlijk, mijn leerlingen zijn nog jong, nl. 13 a 14 jaar. Wanneer deze leerlingen op de school komen, ze gaan dan een stapje terug tegenover de lagere school. Daar waren ze de oudste, hier zijn ze dan wat bedeesder. Ze durven niet altijd voldoende, ze voelen zich nog niet gerust genoeg om thema's aan te gaan. Maar je voelt wel dat dit groeit naarmate het jaar vordert. Een 13 a 14 jarige verschuilt zich graag achter de groep. Hier is het nog een beetje de veiligheid van de groep opzoeken. Waar ik me soms aan kan ergeren: een mening verantwoorden is heel moeilijk. Vaak zeggen ze 'het is zo', maar de waaromvraag daar staan ze niet bij stil. Discussie is moeilijk. Je hebt verschillende standpunten en vaak willen de twee groepen elkaar overtuigen en is er een discussie tegen elkaar op, maar er wordt dan niet geluisterd naar elkaar. Ze zijn nog jong om genuanceerd te denken. En daar is de leerkracht wel zeer belangrijk. Ik ondervind echter dat gewoon al luisteren wat gezegd is, even nadenken, niet met de rest meelopen, moeilijk is. Ik vind echter, als je iets doet, moet je weten waarom. Natuurlijk, voor volwassenen is dit ook niet altijd evident. Genuanceerd denken is niet vanzelfsprekend. Fake News vind ik daarin ook een zeer belangrijk thema. Dat ze inzien dat niet alles per definitie waar is, dat ze moeten nadenken en opzoekwerk moeten verrichten. Ik moet wel toegeven dat ik dat zelf geen gemakkelijk thema vind om over les te geven. Om zelf genuanceerd te denken welke bronnen ik moet raadplegen, dat is niet altijd evident.

Voel je je dan voldoende ondersteund?

Ik vind dat we weinig ondersteuning krijgen. Het is vooral 'doe maar'. En met geluk heb je wat vakcollega's of kan je op bijscholing. Je wordt echter veel aan je lot over gelaten. Ondersteuning is zeer beperkt. Dat ligt aan organisatie, tijd, etc. Je moet verbeteren, voorbereiden. Toen ik aan 'mens & samenleving' begon wist ik niets. Maar je moet wel een jaar vullen. Langs de andere kant moet je mensen hun vrijheid gunnen, maar soms gaan we toch wat amateuristisch te werk. Soms zou er misschien dus wat meer sturing mogen zijn, maar ik denk dat onderwijzenspersonen dat bewust ook tegengaan. Dat ze denken anders hun vrijheid te verliezen, wat ook een belangrijke waarde is onder leerkrachten. En je voelt de tendens vanuit de overheid dat de touwtjes strakker worden.

Deze week had ik een conflict met een leerling. Dat zit ook in je les in. Je moet opvoeden, grenzen stellen en leerstof geven. We moeten veel doen als leerkracht.

Weet u wat het 'hidden curriculum' is.

Ik moet toegeven dat ik geen idee had. Ik heb het opgezocht. Dat er op een school bepaalde normen en waarden zijn die we onbewust meegeven. Ik denk dat dit er altijd wel is. Je hebt altijd een deel van jezelf dat je meegeeft aan je leerlingen. Ik vind het wel moeilijk om het te benoemen. Bijvoorbeeld, Sint-Maarten is lang een witte school geweest. De laatste jaren is dat veranderd. Ik denk dat dit onze waarden en normen wel wat heeft veranderd, maar ik denk dat we nog altijd redelijk trouw blijven aan die oorspronkelijke waarden. Ik had vorig jaar een diverse klas, en dat was in begin even zoeken. Ik weet eigenlijk weinig van de wereld merk ik dan. Het is niet evident. Er zijn gevoeligheden die ook veranderd zijn over de tijd. We zijn nog altijd een school waar het merendeel van onze leerlingen het economisch goed hebben. We verwachten bepaalde dingen van leerlingen. Zijn die verwachtingen juist? Dat weet ik niet. Er zijn veel dingen die we onrechtstreeks verwachten waar we ons misschien niet altijd van bewust zijn.

Welke werkvormen gebruikt u in de klas?

Discussie is er zeker één van. En verder denk ik dat de werkvormen niet per se veel verschillen van wat men in andere vakken doet. We zijn nu bezig in een projectvorm, rond goede doelen. We hebben heel dit semester bij mens & samenleving daar rond gewerkt. Men kreeg een eigen budget en kon dit spenderen. We hebben gewerkt rond vrijwilligers. En nu komt er een marktje waar men iets doet ten

voordele van een goed doel. We hebben ook in het 3^{de} trimester rond gezondheid een soort dagboekwerking. We gebruiken ook rollenspel of bijvoorbeeld een quiz. Ook een onderwijsleergesprek is mogelijk of het bekijken van reportages met reflectie en discussie achteraf vind ik ook zeer interessant. Ik denk wel dat we veel werkvormen proberen gebruiken. Bij ons is het minder 15 minuten instructie en dan verwerking. Dit zit heel de les door via verschillende werkvormen ingebakken.

Ik ondervind ook dat klassikaal dingen doen, luisteren naar elkaar, moeilijk is. Kinderen, maar ook volwassenen kunnen dat soms moeilijk, 50 minuten luisteren naar iemand. Daarom is het belangrijk om zeer afwisselend te werken. Je voelt dat dit niet werkt om die aandacht te vragen. We werken nu met chromebooks voor het eerste jaar. Dat is een welkome afwisseling. Persoonlijk vind ik het daarbij wel moeilijker om te peilen wat men daar zelf aan over houdt. Men is veel individueel of met twee bezig. Ze vullen in, kijken en luisteren. Ik kan dan achteraf wel vragen om iets te vertellen erover. Bij een onderwijsleergesprek kan je echter gericht peilen. Als je echt met die gasten bezig bent komt er ook meer uit. De ene vertelt over een vriend, een opa, etc. Ik stel me altijd de vraag wat men over houdt aan die lesvorm. Bij de klassieke lesvorm kan ik dat beter inschatten. Digitaal verlies je de verbondenheid in je klas ook een beetje. Het zijn allemaal individuen die bezig zijn achter hun chromebook. Ze hoeven daarvoor eigenlijk zelfs niet in de klas te zijn. Maar, ik heb bijvoorbeeld een klas van 25 man. Drukke gasten. En soms is het dan ook wel eens aangenaam en kan het voor rust zorgen. Ik voel ook dat de gasten dit graag doen. Er zijn aantal jongeren die zeggen 'oh nee godsdienst', maar als ze dan taakgericht aan de slag mogen, doen ze het perfect, wat dan ook wel weer fijn is.

Zijn er thema's die vanuit de leerlingen zelf komen en die de les insluipen?

Ik sta zeer open daarvoor. Ik geef dit ook aan bij de leerlingen. Echte merk ik dat er veel vanuit mezelf geïnitieerd wordt. Ik denk dat dit met de leeftijdscategorie te maken heeft. We hebben het wel over de oorlog gehad in Oekraïne, maar verder is er nog maar weinig actua aan bod gekomen. Ik denk dat het bij oudere klassen meer leeft.

Hoe zorgt u voor een veilig klasklimaat?

We zeggen steeds dat respect heel belangrijk is en ook de manier waarop je je mening uit. Soms zeggen leerlingen dingen waar ik even van moet slikken, maar dat is dan gezegd. Ik zeg altijd 'pas op wat je zegt en denk er over na'. Zeker mijn eerste jaartjes zijn soms zeer open. Je weet soms zo veel, maar dat wordt ook gezegd binnen de klasgroep en daar heb ik het soms wel moeilijk mee. Want er kan veel mee gebeuren met die informatie. Ik probeer dan ook te zeggen: alles wat hier gezegd wordt blijft ook hier. En ik hoop dat dit ook gebeurt. Ik heb daar geen garantie van, maar we proberen het sterk te benadrukken.

Verschild de aanpak naargelang de klasgroep?

Ja. Bijvoorbeeld een moeilijk onderwerp is racisme. Twee jaar geleden leefde dit zeer sterk. Ik probeer dan een reportage te tonen, omdat het op dat moment laagdrempeliger is. Ik ga dan geen discussie opwekken in een klas waar ik vermoed dat dit slecht zou uitaarden. Ik probeer wel in de mate van het mogelijk hetzelfde te doen, maar als ik denk dat iets niet gaat in een klas zal ik het ook niet doen.

Heeft u al spanningen gehad tussen de leerlingen, in de klassen? Hoe gaat u daarmee om?

Het hangt af van waar de spanningen over gaan. Ik probeer mensen te sussen, probeer te luisteren en geen partij te kiezen. Ik probeer hen te laten aanvoelen dat een verhaal altijd twee kanten heeft. Dat is belangrijk. Voor de rest, ik ben ook maar beperkt in mijn doen. Ik probeer er wel tussen te komen als ik denk dat het erover is. Maar soms moet je ook niet te vlug ingrijpen, want soms gaan dingen vanzelf weg. We zien soms ook dingen anders dan de gasten onderling. Als we ons moeien vergroten

we dat. Het is wat aanvullen, en dat is niet altijd eenvoudig. En soms heb ik spijt dat ik gereageerd heb, en soms heb ik spijt dat ik niet gereageerd heb.

Is het thema gender al in uw lessen aan bod gekomen?

Ze zijn er volop mee bezig. Je merkt die evolutie. Vorig jaar waren er een aantal kinderen die duidelijk aangaven niet goed te weten waar ze naartoe wouden en wie ze waren. Ik heb dat onderwerp zien komen.

Vindt u dat een positieve evolutie?

Ja, al maakt het de zaak wel niet altijd gemakkelijker. Bijvoorbeeld, ik had een leerling die niet met 'zij' aan wenst gesproken te worden. Ik heb 11 klassen. Het zijn dingen waar je aan moet denken. Dit maakt het niet gemakkelijk. Er zijn sommige klassen waar ik de namen nog niet ken. En soms durf ik dan geen persoonlijk voornaamwoord gebruiken omdat ik het ook niet goed weet. Ik wil ook niemand kwetsen. Ze zijn dan ook niet super genuanceerd en als je dan een wat moeilijke groep hebt dan heb je de discussie al op het moment dat je de mist ingaat. Ik ben ook een oudere leerkracht. Ik weet niet of jongere collega's dat anders ervaren. Voor mezelf vind ik het wel echt vervelend. Voor mezelf doet dat iets, dat ik het niet altijd weet. Ik wil doen wat de leerlingen nodig hebben. En dat is iets gevoelig voor mij. We zijn echter ook maar mensen. We hebben ook een leerlingenvolgsysteem. Je moet alles weten van de leerlingen. Ik vind dat ook belangrijk. Maar soms weet ik het ook niet, aangezien het heel veel informatie is. Je kan niet altijd van alle leerlingen de context weten.

Wanneer is een les rond burgerschap geslaagd?

Ik kan me ergeren aan leerlingen die in slaap vallen. Er zijn leerkrachten die dat wel aankunnen. Ik zal altijd reageren. Mijn les is geslaagd als ik het gevoel heb dat ze met mij hebben meegedacht. Dan vind ik het een geslaagde les. Dat kan moeilijk zijn, maar dat hoort bij het leven. Ik heb ooit eens op een andere school gestaan en toen zei de directeur 'ik denk dat je wat te veel verwacht'. Misschien moet ik ze ook af en toe eens toelaten om 'even in hun kotje te blijven zitten', maar dat kan ik moeilijk. Ik wil dat ze meedenken en wil samen tot iets komen.

Persoonlijk vond ik het expliciet vak burgerschap niet nodig. Ik vond dat de vakken die er al waren dit al genoeg inkleurden. Persoonlijk vind ik ook dat de tendens soms wat veel naar praatvakken gaat. Ik denk dat we soms inhoudelijk wat moeten versterken. We missen soms diepgang.

Achtergrond: P.vdB. is leerkracht op het Sint-Vincentius Instituut te Gijzegem. Daar geeft hij de vakken Grieks, Latijn en filosofie. Filosofie wordt gegeven enkel aan de zesdejaars, de taalvakken geeft hij aan alle graden.

Bent u zich bewust van het ‘hidden curriculum’?

Ja. Ik ben me als leerkracht bewust van het feit dat er zaken, zoals burgerschap, meegegeven worden met onze leerlingen zonder dat dit specifieke vakken zijn. Echter merk ik dat zeker niet alle leerkrachten zich hiervan bewust zijn. Ook de link tussen burgerschap en de samenleving, lijkt vaak niet aanwezig te zijn in de lessen van leerkrachten. Echter is er wel een link te vinden met opvoedingen, bijvoorbeeld respect, beleefdheid, maar het sociale/sociologische zit dus niet in iedereen zijn vingers.

Dit komt reeds tot uiting in de gesprekken die ik heb met andere leerkrachten in de leraarskamers, over actualiteit en politiek bijvoorbeeld. In mijn lessen filosofie kwam naar boven dat veel leerlingen antwoorden zochten omtrent de oorlog in Oekraïne, maar dat hier bij andere leerkrachten geen gehoor kregen. Ik ben ook van mening dat je, vooraleer je dergelijke vraagstukken kan beantwoorden, zelf ook op de hoogte dient te zijn van de materie. Hieraan ontbreekt het veel leerkrachten, doordat ze actualiteit niet volgen of hierin geen interesse hebben.

Hoe probeert u aandacht te geven aan burgerschapseducatie tijdens uw lessen?

Veel lessen tijdens filosofie worden gewijd aan het sociologische kader. Zo zien de leerlingen Immanuel Kant, de Verlichting, en hier betrek ik steeds de actualiteit en maak ik tijd vrij voor vragen van leerlingen.

Ik heb de mogelijkheid om dit ‘hidden curriculum’ tijdens deze lessen meer op de voorgrond te trekken, maar zoals eerder gezegd, ontbreekt het veel leerkrachten hieraan.

Welke werkvormen gebruikt u in de klas?

Tijdens mijn lessen filosofie maak ik graag gebruik van een debat. Vaak laat ik de leerlingen dan plaatsnemen in een kring. Ik geef een stelling en vraag twee leerlingen om in het midden van de kring plaats te nemen, een die voorstander is en een die tegenstander is. De anderen luisteren en reiken nadien ideeën aan. Of soms verdeel ik ze in kleinere groepen, waarbij iedereen een bepaalde taak toegewezen krijgt (moderator, voorzitter, ...) en dat ze in deze kleine groepjes dan bepaalde thema's behandelen.

Hoe zorgt u voor een veilig klasklimaat?

Vaak kan je als leerkracht al een heel goede inschatting maken van welke klas je voor je hebt. Ik probeer iedereen aan het woord te laten en zeker de leerlingen die dit in eerste instantie niet zouden doen. Ook probeer ik dit met zo min mogelijk druk aan te pakken. Ik heb, een aantal jaren geleden, een meisje gehad die stotterde. Ik had haar voor de eerste les apart genomen om te zeggen dat ze niets hoefde te zeggen maar dat ik het wel fijn zou vinden mocht ze het proberen. Ook beloofde ik haar dat ze alle tijd zou krijgen om haar verhaal te doen. Na enkele lessen, heeft ze het woord genomen en iedereen was muistil en gaf haar alle tijd die ze nodig had om haar verhaal te doen. Nadien bekrachtigde ik haar, net zoals ik bij andere leerlingen doe, met haar durf om toch te spreken.

Verschilt de aanpak naargelang de klasgroep?

Ja, zeker. De ene klas is de andere niet. Bij de ene klas werkt een dergelijke vorm van debat heel goed, bij een andere niet. Als leerkracht dien je dit in te schatten; hoe matuur zijn de leerlingen al, gaan ze elkaar de tijd en ruimte geven of is het eerder nog allemaal een populariteitswedstrijd. Deze inschatting is cruciaal om bepaalde werkvormen, zoals debat, te doen slagen.

Is het thema gender al in uw lessen aan bod gekomen?

Tijdens filosofie komen deze onderwerpen soms aan bod, vaak ook aangestuurd vanuit de leerlingen. Echter merk ik dat, binnen onze school, er geen ruimte is voor het 'woke'-verhaal. Het lijkt haast taboe. Gender wordt dan ook enkel gezien wanneer het gekoppeld is aan het relationele, aan seksuele voorlichting. Voornaamwoorden zijn bij ons op school nog steeds binair en ik heb niet de indruk dat er reeds ruimte is om hierover in debat te gaan op school. Wanneer leerlingen vragen hebben, zal ik hier natuurlijk wel ruimte voor vrijmaken, maar dit doe ik en is dus niet op schoolniveau georganiseerd. Wat we wel al op school hebben gehad, zijn leerlingen die in transitie zijn. Hier wordt er uiteraard wel rekening me gehouden en proberen we, zowel leerkrachten als de school, deze leerlingen welkom te laten voelen. Ook hebben we voor de leerlingen een vertrouwenspersoon, waarbij leerlingen steeds terecht kunnen, onder andere met dergelijke vragen.

Wordt burgerschapseducatie voldoende aangehaald op het schoolniveau?

Ik ben van mening dat veel van de burgerschapseducatie samenhangt met de actualiteit en weet hebben over wat er leeft in de wereld en hoe leerlingen daarop voor te bereiden. De school kan echter niet beslissen dat leerkrachten zich meer toespitsen op deze kennis, dan interfereren ze namelijk met de privésfeer. Ten tweede merk ik dat handboeken ook de vrijheid van leerkrachten inperken om aan dergelijke onderwerpen aandacht te geven. Deze vrijheid is er wel op papier, maar in praktijk merk ik dat leerkrachten hier niet meer toekomen. Hetgeen dat extra behandeld wordt in de les, dient tevens ook gekoppeld te worden aan bepaalde eindtermen en evaluatie, wat voor nog meer werk zorgt.

Heeft de school een overkoepelend beeld van welke burger ze willen dat de leerlingen worden?

Hier is een visie rond maar deze beperkt zich dan tot omgangsregels; respect, beleefdheid, luisterbereidheid. Dit wordt ook tijdens vergadering door de directie aangehaald, dat wij, als leerkrachten, dit ook dienen te bewerkstelligen bij de leerlingen. De overstap naar het sociale, van onze leerlingen kritische wereldburgers maken, dan wordt dit verschoven naar specifieke vakken, zoals Mens en Samenleving in de eerste graad. Er wordt dus minder gekeken naar individuele leerkrachten die, door belezen te zijn, media te volgen, eveneens een bijdrage kunnen leveren aan deze burgerschapseducatie.

Dienen we dit 'hidden curriculum' dan meer op de voorgrond te trekken, door bijvoorbeeld een vak als 'burgerschapseducatie' in te voeren?

Ja, maar het nadeel van dit in een vak te gieten is dat leerlingen het ook gaan bekijken als een vak; we moeten er dingen voor doen, voor studeren. Door het in handen te leggen van leerkrachten, die de leerlingen meerdere keren in de week ziet, kan dit meer gekoppeld worden aan een zorg (vragen van onze leerlingen beantwoorden) dan een vak. Ten tweede vind ik ook nadelig aan een vak, dat er een evaluatie verwacht wordt. Terwijl leerlingen deze punten als eerste vergeten, ze hebben meer baat bij een leerkracht die tijd vrij maakt om hen maatschappelijke problemen te kaderen zodat ze zich hierdoor beter voelen of in de toekomst beter geëquipeerd zijn tegen dergelijke thema's.

Hoe bewerkstelligt de school deze educatie tot burger?

Er worden vrijwilligerswerk georganiseerd waar de leerlingen dan aan deelnemen. Zo doen ze aan afval-opruimen, stages binnen rusthuizen/crèches, Yucca-day. Op schoolniveau vinden we dus dergelijke initiatieven, maar wanneer we kijken naar louter de leerkracht dan hangt dit echt van persoon tot persoon af en vaak, vind ik, zijn er te weinig leerkrachten die hiervan op de hoogte zijn of hieraan aandacht geven.

Achtergrond: J.D.B. is leerkracht op Campus Hemelvaart in Waregem. Hij geeft de vakken aardrijkskunde en economie aan de eerste en tweede graad.

Kent u het begrip ‘burgerschap’ Hoe zou u dit omschrijven?

Ja, burgerschap zou ik omschrijven als het bewust zijn dat je een burger bent in de samenleving. Deel zijn van een groter geheel en deelnemen aan dat grotere geheel. De nodige basis meegeven aan de leerlingen zodat zij kunnen deelnemen aan de samenleving op verschillende vlakken.

Vindt u de school een geschikte plaats om rond ‘burgerschap’ te werken?

Ja, naast opvoeding. Een school is er om leerlingen wegwijs te maken in de wereld eigenlijk. Dat gaat van kennis meegeven over de talen en andere algemene dingen, maar ook over de basis leggen zodat de leerlingen later goed kunnen functioneren in de samenleving. Voor mij gaat burgerschap daar voornamelijk over, en dan is school zeker ook een plek waar je rond burgerschap moeten werken, naast opvoeding uiteraard.

Bent u zich bewust van het ‘hidden curriculum’ op school?

Ja, ik weet dat er dingen zijn, zoals burgerschap, die moeten meegegeven worden met onze leerlingen zonder dat dat specifieke vakken zijn. Ik denk niet dat alle leerkrachten hiervan op de hoogte zijn. Het is ook niet simpel om dit in alle vakken te verwerken. Vakken in de humane wetenschappen bijvoorbeeld gaan hier sowieso mee aan de slag, maar vakken zoals degene die ik geef zijn iets moeilijker om daarin burgerschap te gaan verwerken. Al denk ik dat burgerschap op zich wel heel breed is en dus overal waar ergens aan bod komt, maar ik kan daar nu geen concrete voorbeelden van geven en ben daar ook niet zeker van.

Komt ‘burgerschap’ voor in uw lessen? Is dit een thema waar u als leerkracht op inspeelt?

Dit komt niet specifiek of bewust naar voor in mijn lessen, maar onbewust denk ik sowieso wel. Als ik economie geef, dan ben ik uiteraard ook bezig met hoe mensen functioneren in een economische samenleving. Hierdoor krijgen de leerlingen onbewust de basis om te gaan functioneren in de economie en hoe ze dus een burger zijn binnen een economische samenleving. In aardrijkskunde komt dit misschien wat minder naar voor.

Komt dit spontaan vanuit de leerlingen of stimuleert u dit zelf?

Ik stimuleer dit ook wel zelf. Het is belangrijk dat ze de kennis die ik hen geef ook kunnen toepassingen in de praktijk dus ik probeer daar wel wat op in te spelen. De vragen van de leerlingen zelf kunnen soms ook wel gaan over dit burgerschap.

Welke werkvormen gebruikt u daarbij? Wat zijn volgens u voor- of nadelen van bepaalde werkvormen?

Soms geef ik gewoon les, daarbij is het niet altijd makkelijk om de leerlingen mee te krijgen. Maar mijn vak(ken) bestaan nu eenmaal uit veel theorie die niet altijd de mogelijkheden biedt voor interactieve werkvormen. Ik probeer wel wat leuke werkvormen erin te verwerken zoals kahoot quizzen op het

einde van de les om te testen of de leerlingen alles begrepen hebben. Soms maak ik ook gebruik van groepswerken, maar hier heb ik binnen de leerplannen niet altijd de tijd voor.

Hoe zorgt u daarbij voor een open klasklimaat?

Ik doe niet echt iets specifiek om een open klasklimaat te garanderen. Ik ga zelf respectvol om met mijn leerlingen en verwacht ook respect van hen ten opzichte van mij en hun medeleerlingen.

Gaat u daarbij soms in op actuele thema's?

Ja soms betrek ik ook de actualiteit in mijn lessen.

Differentieert u de aanpak naargelang de klasgroep/achtergrond van de leerlingen?

Ja uiteraard. Elke klas is anders en heeft een andere aanpak nodig. Het is bij elke klas wat zoeken naar de manier om de klas mee te krijgen in de leerstof.

Krijgt u soms te maken met spanningen in de klasgroep ten aanzien van verschillende meningen tussen leerlingen? Hoe gaat u daarmee om?

Afhankelijk van waar het precies over gaat probeer ik te luisteren. Er zijn altijd twee kanten aan een verhaal en ik probeer dan ook geen kant te kiezen. Voor de rest kan ik niet zoveel doen. Soms blijf ik er volledig buiten, aangezien zo'n dingen vaak vanzelf weg gaan. Pas als het echt nodig is ga ik mij moeien, maar dat probeer ik ook altijd zo minimaal mogelijk te houden.

Kwam u (binnen de lessen) al in aanraking met het thema 'gender'? Hoe verliep dit?

Nee dit is nog nooit ter sprake gekomen in mijn lessen. Niet omdat ik het niet wil hoor, maar dat staat helemaal niet in mijn leerplan.

Vindt u dat 'burgerschap voldoende aan bod komt (in de lessen) op school? Stelt de school bepaalde doelen? Is er voldoende ondersteuning?

Ik denk dat burgerschap op zich wel al veel aan bod komt op school. Niet altijd bewust, maar ik denk dat bijna elke vak onbewust wel werkt aan dit burgerschap van de leerlingen. De school stelt wel niet bepaalde doelen hiervoor of biedt op vlak van burgerschap niet echt ondersteuning aan. Misschien zou dit wel interessant zijn voor de leerkrachten die hier helemaal niet mee bezig zijn of de vakken zoals aardrijkskunde waarin dit moeilijker te implementeren is.

ANALYSE EDUCATIEF MATERIAAL 1 – M/V/X: WAT ZEGT EEN FOTO?

Geanalyseerd door Emiel De Paepe

De M/V/X-les is een methodiek die gratis verkrijgbaar is op de ‘school uit de kast’-website. De website ontstond uit een samenwerking tussen organisaties ‘Wel Jong niet Hetero vzw’ en ‘Çavaria vzw’. De website en de daarop aangeboden methodieken hebben daarbij het doel om scholen, leerkrachten en leerlingen te helpen bij het bespreekbaar maken van seksuele- of genderidentiteit, dit binnen een veilige omgeving.

Doel van het materiaal

De M/V/X-les gaat in op hoe gender wordt geconstrueerd. De makers van de les leggen daarbij nadruk op de sociale constructie van mannelijkheid en vrouwelijkheid. In dit specifiek lesmateriaal wordt daarbij niet expliciet vermeld waarom de makers dit een belangrijk thema vinden. Wel wordt op de bronwebsite van het lesmateriaal een overkoepelende visie gegeven over waarom het belangrijk is om op school over thema’s zoals (trans)gender en holebi’s te praten. Kort samengevat schetst verscheiden onderzoek dat zowel holebi- en transgenderleerlingen als leerkrachten zich nog te vaak in een lastige positie bevinden op school. Het mentaal welzijn van leerlingen en leerkrachten komt daarbij in het gedrang. Daarom wil men scholen stimuleren en ondersteunen in het creëren van een open schoolklimaat, waarbij iedereen, ongeacht gender of geaardheid, zich welkom voelt.

In het M/V/X-lesmateriaal worden twee doelstellingen expliciet vermeld. Zo wil men dat leerlingen voorbeelden kunnen geven van houdingen, kledij en andere elementen die in de samenleving doorgaans als typisch mannelijk of vrouwelijk worden beschouwd. Aansluitend is het de bedoeling dat leerlingen inzien dat deze elementen niet enkel aan biologische verschillen tussen de geslachten zijn toe te schrijven. Men legt daarmee nadruk op de sociale constructie van gender binnen de samenleving. Het lesmateriaal beoogt daarmee ook om genderstereotypen enerzijds te belichten en anderzijds in vraag te stellen. Een link met de eindtermen wordt in het lesmateriaal niet gemaakt, maar er wordt wel een suggestie gedaan in welke vakken het lesmateriaal kan worden geïntegreerd. Zo zouden taalvakken of muzische vakken zich uitermate goed lenen voor het gebruikmaken van de methodiek.

Het lesmateriaal heeft zeker het potentieel om zijn lesdoelen te bereiken. Wel is het daarbij nodig dat de begeleidende leerkracht de juiste accenten legt tijdens de les. Een goede voorbereiding lijkt daarbij een noodzaak.

Methodie en inhoud

Zoals eerder al aangehaald handelt dit lesmateriaal over de sociale constructie van gender. Het belicht daarbij typisch mannelijke en vrouwelijke genderstereotypen. Twee fotoreeksen vormen de fundering van het lesverloop en dienen als facilitator voor reflectie over de eigen denkpatronen. Voor de leraar wordt een leidraad voorzien die een schets maakt van het lesverloop. De fotoreeksen zijn vandaaruit digitaal te consulteren via een hyperlink, maar kunnen ook worden afgedrukt voor de leerlingen. De les krijgt een opdeling in 4 fasen.

Binnen de eerste fase van de les worden de leerlingen opgedeeld in groepjes. Media wordt aangeboden in de vorm van twee fotoreeksen die worden uitgedeeld onder de verschillende groepen. De leerlingen worden vervolgens verzocht na te denken over wat bijzonder is aan de foto's. Binnen deze eerste fase worden dus twee didactische werkvormen gecombineerd. De leerlingen worden enerzijds opgedeeld in groepjes om samen te werken. Anderzijds moeten ze in die groepen via interactie met elkaar de fotoreeksen verkennen. In de eerste fotoreeks staat op elke foto twee keer dezelfde persoon afgebeeld, één keer als man en één keer als vrouw. In de tweede fotoreeks worden twee foto's van hetzelfde koppel afgebeeld. Hierbij wordt per paar foto's de man/vrouw-rol omgedraaid.

Binnen de tweede fase van de les worden de inzichten van de groepjes leerlingen teruggekoppeld en verder klassikaal besproken. De leerkracht verkent samen met de leerlingen rollenpatronen van mannen en vrouwen, dit via een onderwijsleergesprek. Er wordt stilgestaan bij hoe de fotograaf ervoor gezorgd heeft dat iemand als vrouw of man wordt aanzien. De leerkracht kan daarbij media zoals een bordschema gebruiken om de mannelijke en vrouwelijke stereotypen op te lijsten.

In een derde fase wordt opnieuw een andere werkvorm gebruikt, waarbij de leerlingen individueel aan het werk worden gezet om een tekst te lezen waarin de kunstenaar meer duiding geeft over de dieperliggende betekenis achter de fotoreeksen die hij maakte. Media die hierbij gebruikt worden zijn een laptop of tablet om het online artikel te kunnen lezen.

In de vierde en laatste fase gaan de leerlingen zelf actief aan de slag in de vorm van een oefening. Er worden 2 keuzemogelijkheden geboden waarmee de leerkracht aan de slag kan, elk gebruikmakend van een verschillende vorm van media. De leerkracht kan ervoor kiezen de leerlingen individueel aan het werk te zetten. Er wordt daarbij gewerkt met taal, waarbij de uitdaging is om een tekst te schrijven waarbij je als lezer niet weet wat het geslacht is van het personage. Hierbij kan vertrokken worden vanuit een nieuwe tekst, maar er kan ook gekozen worden om een bestaande tekst te herschrijven. De alternatieve oefening deelt de leerlingen opnieuw op in groepjes, waarbij ze zelf een fotoreeks maken naar het concept van de fotoreeksen of een eigen fotoconcept uitwerken rond het thema. Hierbij staan beelden in de vorm van foto's dus als media centraal. Het bovenstaande maakt ook duidelijk dat dit lesmateriaal rekening houdt met verschillende leerstijlen. Leerlingen kunnen zelf betekenis geven aan bestaand materiaal, maar ze kunnen ook eigen ideeën aanbrengen om met de leerinhoud om te gaan of een gelijkaardige oefening zoals die van de fotograaf namaken.

In de leidraad voor de leerkracht wordt tot slot nog een verwijzing gemaakt naar een andere bron. Indien het onderwerp in de les ter sprake komt of de leerkracht het onderwerp wil verdiepen, kan hij daar desgewenst meer informatie en lesmateriaal vinden over het thema transgender personen.

Kwaliteit van het materiaal

De gebruikte werkvormen zijn laagdrempelig en bieden een leuke, actieve manier om het thema te introduceren bij de leerlingen. Deze aanpak zorgt ervoor dat een gevoelig thema als gender zelfs in een zeer heterogene klas bespreekbaar kan worden gemaakt, zonder daarbij leerlingen al te hard te willen confronteren. Verder is het lesmateriaal ontwikkeld door twee organisaties met belangrijke expertise in het lesthema, wat de inhoudelijke kwaliteit ten goede komt. Het lesmateriaal en de gebruikte digitale media zijn ook voldoende up-to-date, gezien het pakket nog maar vrij recent werd

gepubliceerd. Tot slot wordt er voldoende ruimte gemaakt voor reflectie, zeker in de tweede en laatste fase van de les.

Een zwakte van dit lesmateriaal is echter dat het, zeker in de tweede fase van de les, veel eist van de leraar als gespreksbegeleider en organisator. De mate van reflectie die met de leerlingen wordt bereikt, zal dan ook in grote mate afhangen van de voorbereiding van de leerkracht en zijn vaardigheden om het gesprek juist te sturen. Wat binnen het lesmateriaal dan ook ontbreekt, zijn voorbeeldvragen of een gespreksleidraad die de leerkracht kan helpen om het gesprek in de juiste richting te sturen.

Doelgroep

'Wel Jong niet Hetero vzw' en 'Çavaria vzw' ontwikkelden de 'm/v/x: wat zegt een foto'-methodiek specifiek voor het secundair onderwijs. Er werden daarbij geen graden of onderwijsvormen gespecificeerd. De methodiek probeert het genderthema op een laagdrempelige manier te introduceren bij de leerlingen, wat maakt dat het geschikt is voor een zeer heterogeen doelpubliek. Wel is het zo dat de methodiek veel van het denkwerk bij de leerlingen legt, wat mogelijks niet binnen elke setting haalbaar is. Wel wordt er rekening gehouden met differentiatie. Zo worden er suggesties gedaan om de fotoreeksen aan te passen en zo de moeilijkheidsgraad van de ontdekkingsfase aan te passen. Fase 3 betreft het lezen van een Engelstalig artikel, maar dit wordt optioneel gehouden en is geen verplichting om verder met het pakket aan de slag te gaan. Tot slot wordt er binnen de creatieve opdrachten gedifferentieerd door leerlingen de keuze te geven om enerzijds met bestaand materiaal aan de slag te gaan of anderzijds zelf volledig nieuw materiaal te ontwikkelen.

Geanalyseerd door Nane Buysse

Doel van het materiaal

Dit materiaal heeft als doel de sleutelcompetentie “sociaal-relatieve competenties” te behalen. In deze sleutelcompetentie is er aandacht voor het opbouwen, onderhouden en versterken van interpersoonlijke relaties. Zo moeten leerlingen rekening kunnen houden met de opvattingen, grenzen en emoties van ander(en).

Het spel dient gebruikt te worden als een startpunt voor een discussie over genderdiscriminatie.

Worden de doelstellingen expliciet geformuleerd?

Ja. Het is een *serious game* over genderidentiteit en genderdiscriminatie. Waarbij de specifieke doelstellingen de volgende zijn:

- Studenten zullen in staat zijn om te begrijpen hoe genderstereotypen en -discriminatie in het dagelijks leven bestaan.
- Studenten zullen in staat zijn om te debatteren over de gevolgen van genderongelijkheid in verschillende situaties.
- Studenten zullen in staat zijn om gedrag te identificeren om genderstereotypen en -discriminatie aan de kaak te tellen.

Wordt het belang van het thema expliciet vermeld?

Het belang wordt niet expliciet vermeld. Het komt enkel naar voor in de te behalen sleutelcompetentie.

Worden de doelstellingen bereikt met dit materiaal en deze aanpak?

Indien er enkel het spel gespeeld wordt, niet. Vandaar dat de makers van het spel ook de nadruk leggen op het debat dat nadien dient te volgen in de klas. Indien er voldoende aandacht besteed wordt aan het debat, en dit in goede banen wordt geleid, lijkt me dit een goede, interactie manier om het onderwerp ‘genderdiscriminatie’ aan te kaarten.

Methode en inhoud

Welke leerinhoud wordt behandeld?

Er worden een aantal definities verduidelijkt die de leerinhoud weergeven:

- Sexe
- Gender
- Catcalling
- Toxische mannelijkheid

Welke werkvormen worden aangeboden?

Het is een *serious game* waarbij een alien de aarde bezoekt en 3 mensen volgt. Één persoon identificeert zich als vrouw, de andere als man en tot slot iemand die zich identificeert als non-binair. Er wordt voor ieder persoon een scenario uitgewerkt:

- De vrouw krijgt te maken met cat-calling. Het is een van de belangrijkste bronnen van intimidatie waarmee vrouwen in de dagelijkse relatietests mee te maken hebben.
- De man wordt geconfronteerd met het concept van toxische mannelijkheid. Mannen worden geconfronteerd met wat. Wel of niet zouden moeten zijn, bijvoorbeeld op vlak van sport.
- De persoon die zich identificeert als non-binair krijgt te maken met verschillende vormen van discriminatie op verschillende plaatsen op school (klaslokaal, speelplaats, kantine, ...)

Na het spelen van het spel wordt er een debat gevoerd in de klas. Er wordt hierbij eerst gevraagd naar de eerste indrukken: "Hoe zou jij je voelen bij het verzenden of ontvangen van dergelijke bochten?", "Wat was het algemene doel van de game?", "Wat is er gebeurd en wat heb je ervan begrepen?". Nadien worden de scenario's besproken. Nadien wordt het onderwerp gendersocialisatie besproken aan de hand van volgende vragen: "Voelde je je op je gemak bij het spelen van elk personage? Waarom?", "Wat beïnvloedt in het dagelijks leven onze percepties van elk geslacht?". Tot slot komen oplossingen aan bod; "Wat zou kunnen helpen om het spel te wonen met een betere score?", "Wat zijn oplossingen om negatieve situaties uit het spel in het echte leven te voorkomen?".

Welke media worden ingezet?

Het is een *serious game* die leerlingen online kunnen spelen.

Is er aandacht voor verschillende leerstijlen?

Ja. Als er gekeken wordt naar de leerstijlen van Kolb, wordt met deze interactieve game rekening gehouden met de denker, de doener, de dromer en de beslisser in meer of mindere mate;

De denker komt naar voor in bijvoorbeeld het 'quiz-onderdeel' van het spel. Hier worden feiten en cijfermateriaal gegeven.

De doener kan zich vinden in het spelen van het spel en op deze manier leren.

De dromer heeft dan weer veel aan het debat. De dromer kan van verschillende leerlingen verschillende meningen en perspectieven horen die ervoor zorgen dat de dromer goed leert.

Tot slot heeft de beslisser veel aan het onderdeel 'oplossingen' binnen het debat, waarbij nagedacht wordt over manieren hoe om te gaan met dergelijke discriminatie.

Kwaliteit van het materiaal

Passen de werkvormen bij de lesinhoud?

Ja. Op deze manier worden leerlingen geconfronteerd met dagelijkse taferelen van discriminatie maar kunnen ze er nadien eveneens over ventileren en nadenken.

Is het materiaal inhoudelijk correct?

Ja. De makers van het spel zijn in samenwerking gegaan met 5 universiteiten en 3 NGO's. Er worden diverse onderzoeken en literatuur aangehaald.

Is het materiaal voldoende up-to-date?

Ja. Het spel werd ontwikkeld in 2022.

Ontbreken volgens jullie essentiële zaken? Wat zijn de sterke punten van deze aanpak?

Het spel wordt duidelijk afgebakend, wat enerzijds een voordeel is, maar anderzijds zorgt het er ook voor dat bepaalde onderwerpen niet aangehaald worden. De leerkracht kan zelfstandig wel voortbouwen op de basis van dit spel.

Sterke punten van deze aanpak is dat het een leuk spel is, kort en simpel. Dit vormt een goede basis om nadien een debat op te starten. Daarnaast worden tevens al rechtsvragen meegegeven om debat in goede banen te leiden.

Biedt de aanpak ruimte voor reflectie?

Zeker. Het debat laat dit toe. Eventueel kan er in een les nadien uitvoerig gesproken worden over de impact en vragen die het spel en debat hebben teweeg gebracht bij de leerlingen.

Doelgroep

Wordt de doelgroep van het materiaal omschreven?

Er wordt aangegeven dat dit spel ingezet kan worden op het niveau van ASO, BSO (in de tweede en derde graad), KSO en TSO (in de tweede en derde graad). Daarnaast wordt eveneens vermeld dat dit spel best gebruikt wordt tijdens de vakken; levensbeschouwing (erkende godsdienst en zedenbederf), burgerschap-maatschappijleer en maatschappelijke vorming in PAV.

Is het materiaal aangepast aan de doelgroep?

Ja, al denk ik wel dat het binnen het ASO en KSO ook best geïmplementeerd wordt in de tweede en derde graad. Sommige definities en woorden berusten toch op al een zekere voorkennis, waarvan ik niet zeker ben of deze in de eerste graad al reeds aanwezig is.

Wordt er voldoende ruimte voorzien voor differentiatie?

In het debat nadien kan hier over uitgedijd worden. Zo kan in het debat ook diverse etnische achtergronden in rekening gebracht worden en de vormen van discriminatie.

Geanalyseerd door Laura Verbeke

De lesmap Girl ('J'E.F., 2018) kan je gratis downloaden via *professionals.jeugdfilm.be*. Dit is de website van de organisatie 'J'E.F. Een website enerzijds voor gezinnen die op zoek zijn naar meer filmbeleving en anderzijds voor leerkrachten en professionals. In dat laatste luik kan je deze lesmap vinden.

Doel van het materiaal

De lesmap gaat over de film Girl, een film van Lukas Dhont over het leven van de 15-jarige Lara die het wil maken als ballerina. De lesmap wil inzoomen op de productie van de film, de thematiek en de verhaallijn. Daarnaast focussen ze ook op filmtechnische duiding. Bij de inhoudelijke info gaan ze dieper in op thema's zoals (trans)gender, seksuele diversiteit en jezelf niet accepteren. Het doel van de organisatie 'J'E.F, die de lesmap heeft gemaakt in opdracht van Lumière, is kinderen en jongeren filmwijs maken. De specifieke doelstellingen van deze lesmap worden niet expliciet geformuleerd.

Wel worden er doelen geformuleerd van de film. De film wil iets vertellen over hoe we in onze samenleving omgaan met gender, vrouwelijkheid en mannelijkheid. Lukas Dhont zelf hoopt dat het publiek na de film beter begrijpt wat het is om tussen de plooiën te vallen in een wereld waar lichaam en gender onlosmakelijk verbonden zijn.

De lesmap brengt in het eerste onderdeel gender en seksuele diversiteit onder de aandacht, ze halen aan dat het belangrijk is om voldoende geïnformeerd te zijn om de discussiëren over en vertrouwd te raken met het thema. Hiernaast wordt het belang van het thema verder niet expliciet vermeld.

De lesmap gaat in op de genoemde thema's en haalt naast het inhoudelijke stuk ook informatie aan over de productie en filmtechnische zaken van de film. Dit omdat muziek en geluid de interpretatie van een filmbeeld beïnvloeden. Lukas Dhont heeft een bepaalde visie over de film en die wil hij vertalen naar beelden.

Er wordt geen link gemaakt met de eindtermen of gesuggereerd in welke vakken men er gebruik van kan maken. De lesmap heeft wel de potentie om de eerder algemene doelstellingen te bereiken.

Methode en inhoud

Zoals eerder vermeld wil de lesmap inzoomen op de productie van de film, de thematiek en de verhaallijn met aandacht voor filmtechnische duiding.

De lesmap begint met een filmfiche waarin een synopsis van de film en een technische kaart staat. Daarnaast wordt kort beschreven hoe de film is ontvangen door de pers.

Ten tweede wordt de filmproductie toegelicht aan de hand van video's van interviews en ander videomateriaal. Daarnaast zijn er heel wat links in de lesmap naar onder andere een pinterest-bord, foto's, artikels en een afspeellijst. Hierin een korte beschrijving van de film, casting, choreografie en de gewonnen prijzen. Dit aangevuld met enkele wist-je-datjes.

Het derde deel gaat in op de inhoud van de film. De lesmap gaat in op de verhouding tussen gender, sekse en de context. Daarnaast wordt stilgestaan bij de innerlijke strijd en omgeving die we zien bij het hoofdpersonage van de film. Dit stuk begint met een link naar enkele afspraken die men kan maken met de klas om een zo veilig mogelijke klasomgeving te creëren om het thema te behandelen. In dit stuk vinden we ook heel wat links naar websites, artikels, video's, het pinterest bord en de afspeellijst.

Hier worden ook enkele werkvormen gesuggereerd waaronder de mentimeter waarbij je de antwoorden van de leerlingen op een woordenwolk op het scherm laat verzamelen. Daarnaast ook een gratis game genaamd Fit in waarbij je een bepaald figuur in een vorm moet plaatsen. Bij elk stukje worden enkele vragen geformuleerd die je kan stellen aan de leerlingen.

Ten slotte gaat de lesmap in op de filmtechnische kant met een focus op de muziek in de film en de kracht van beeld. Dit alles wordt alweer aangevuld met videomateriaal van interviews of videoclips, het pinterestbord en de afspeellijst. Bij de eerste opdracht in dit stuk moeten de leerlingen in groep zelf een muziekstuk componeren om bij een bepaald fragment uit de film te plaatsen, dit via een app. De volgende opdracht is terug in groepjes waarbij de leerlingen zelf in de huid van een regisseur kruipen en twee verschillende opnames maken. Uiteraard staan ook hier heel wat vragen geformuleerd voor de leerlingen.

Welke werkvormen worden aangeboden:

Er wordt heel erg ingezet op audiovisueel en visueel materiaal zoals videoclips, interviews, een pinterestbord en een afspeellijst. Daarnaast staan er overal vragen geformuleerd die je kan bespreken met de klas. Ten slotte worden enkele doe-opdrachten gesuggereerd. Bij controversiële thema's wordt meestal gebruik gemaakt van dialoog en discussie. In deze lesmap zien we de dialoog heel erg terugkomen door de vele vragen die geformuleerd worden. Echter zijn er heel wat verschillende werkvormen die je kan inzetten. Hoe meer werkvormen, hoe meer kansen om de leerlingen te betrekken waardoor de leerlingen hun vaardigheden meer ontwikkelen. Het is dus belangrijk om verschillende werkvormen te gebruiken, in deze lesmap maken ze gebruik van ongeveer 3 te onderscheiden werkvormen (Van Alstein, 2018).

Is er aandacht voor verschillende leerstijlen?

Er zijn wel enkele doe-opdrachten in groep. Daarnaast wordt er voornamelijk gebruik gemaakt van (audio)visueel materiaal en onderwijsleergesprekken.

Kwaliteit van het materiaal

De werkvormen passen wel bij de lesinhoud. De lesmap gaat over een film en er wordt dan ook voornamelijk gebruik gemaakt van videomateriaal met extra informatie over de film. Naast videomateriaal wordt voornamelijk gebruik gemaakt van onderwijsleergesprekken om het gesprek te starten over de inhoud van de film. Bij het filmtechnische deel van de lesmap wordt boven op de al genoemde werkvormen gebruik gemaakt van doe-opdrachten. Doe-opdrachten waarbij de leerlingen in groepjes zelf aan de slag gaan met muziek en beeld.

Het materiaal is inhoudelijk correct en up-to-date.

De sterke punten van deze aanpak zijn dat beeldmateriaal de leerlingen helpt om de informatie visueel te maken. Beelden omringen ons overal waar we gaan, beeldmateriaal vertelt een verhaal die leerlingen onthouden (Van Alstein, 2018). De lesmap bevat heel wat vragen waarbij de leerlingen reflecteren over hun gedrag, hoe zij de film interpreteren en hoe zij zouden reageren op bepaalde situaties.





De keuze van de werkvormen moet afhangen van de doelstellingen. In deze lesmap zijn deze doelstellingen echter niet zo duidelijk. Het algemene doel van 'J'E.F is kinderen en jongeren filmwijs maken. Het is dus belangrijk om aan de slag te gaan met de film zelf en niet alleen inhoudelijk, maar ook filmtechnisch. De werkvormen sluiten goed aan bij de deze doelstelling.

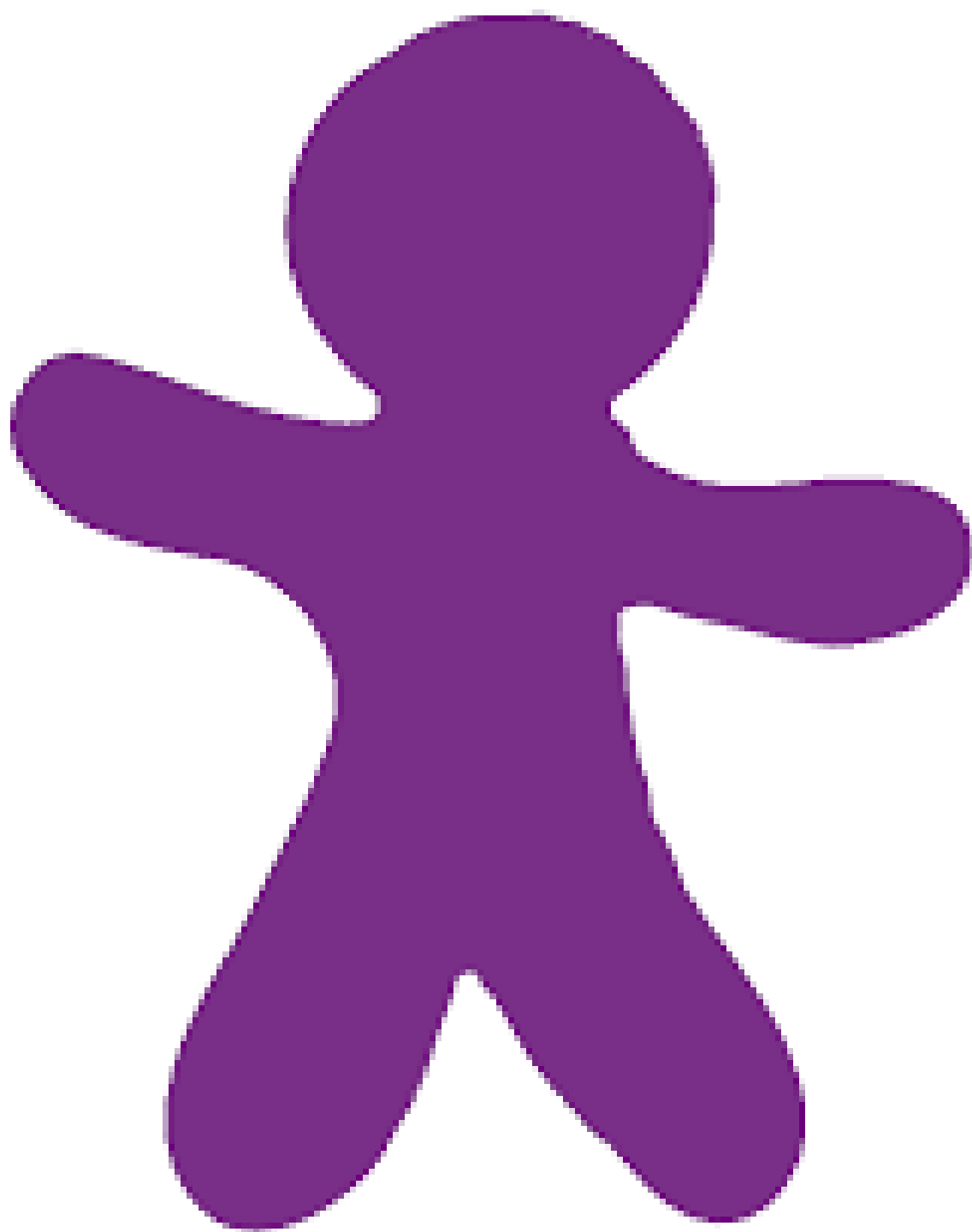
Een ander sterktepunt is dat er aandacht wordt geschonken aan het klasklimaat. Zo is er een link in de lesmap naar een pagina waar enkele regels worden opgesomd die je kan afspreken met je klas om voor een open en veilig klasklimaat te zorgen. Vele leerlingen voelen zich sowieso al ongemakkelijk bij conflicten en tegenstellingen, een onderwerp zoals gender kan dus wel zorgen voor onzekerheden en angst bij de leerlingen. Van Alstein (2018) raadt ook aan om voorafgaand aan een klasgesprek enkel grondregels en afspreken te maken over omgangsvormen en manieren van spreken. Een open klasklimaat zorgt dan ook voor heel wat voordelige effecten. Leerlingen hebben meer kennis over het democratische proces, meer politiek zelfvertrouwen en vertrouwen in de politiek, meer waardering van de rol die conflict speelt en leerlingen gaan zich ook meer engageren in politiek gedrag.

Doelgroep

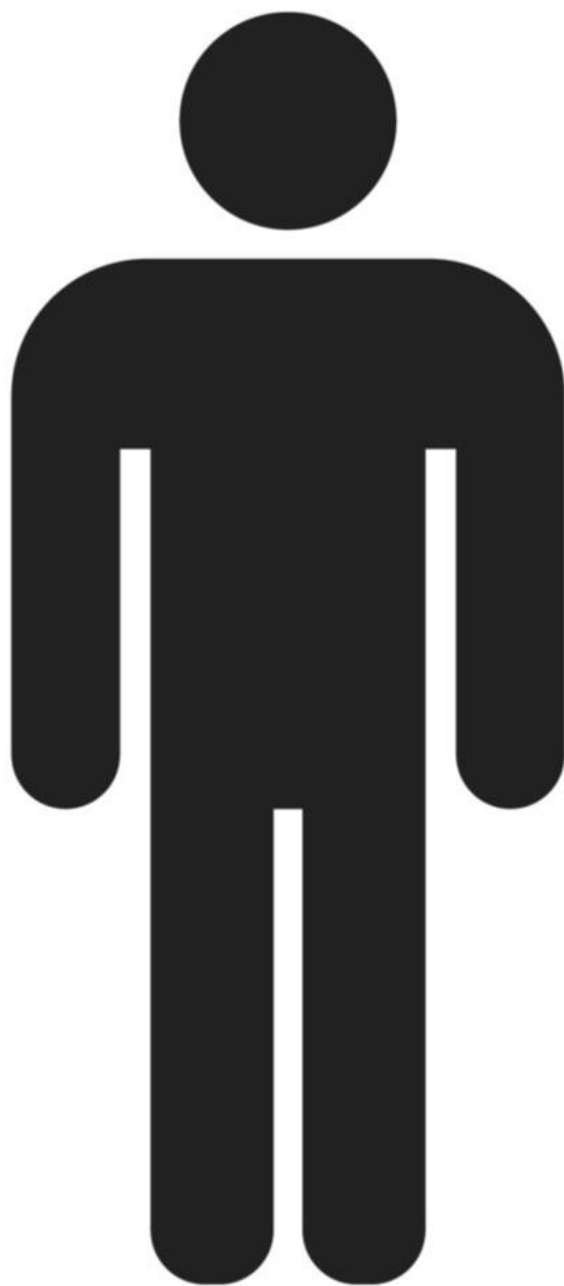
De doelgroep van het educatief materiaal is de 3^e graad secundair onderwijs. Volgens mij is het materiaal ook aangepast aan de doelgroep. Er worden heel wat suggesties gedaan voor werkvormen en er worden ook mogelijke vragen bij filmfragmenten geformuleerd.

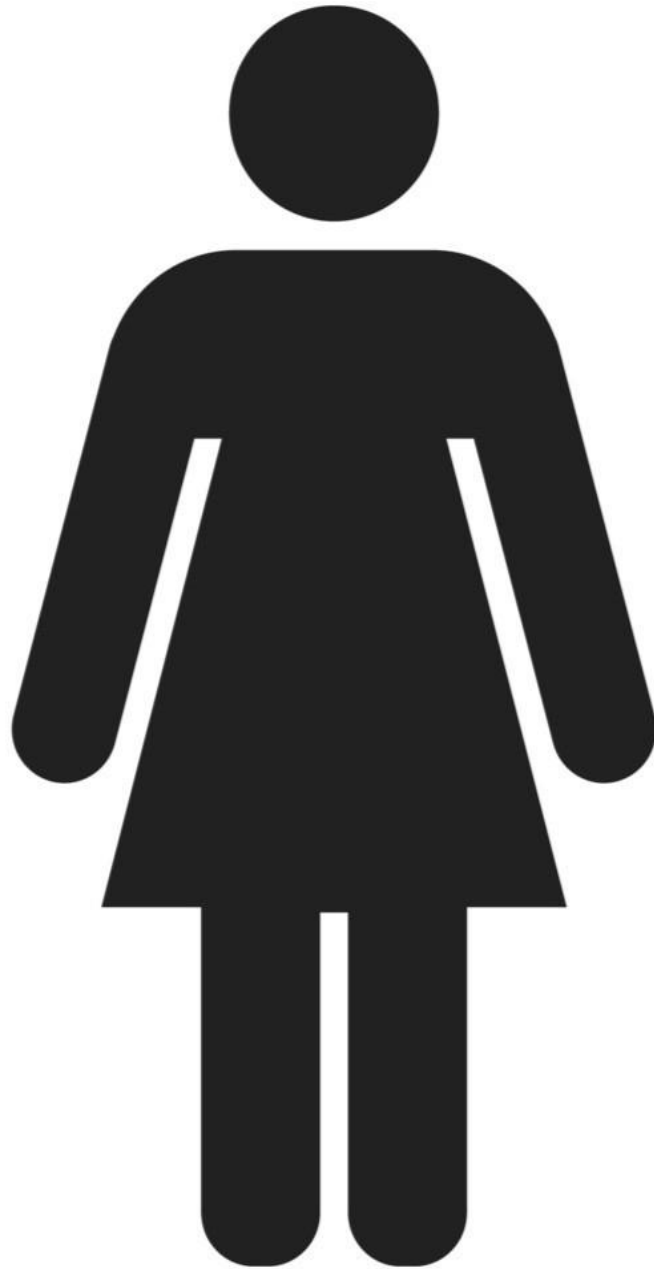
Genderexpressie	Genderidentiteit	Romantische aantrekking
Geslacht	Seksuele aantrekking	Lichamelijke aspecten zoals je hormonenhuishouding, chromosomen, in- en uitwendige geslachtsdelen, ...
Je innerlijke gevoel van vrouwelijkheid, mannelijkheid, queerness, ...	Manier waarop je je gedraagt, kleedt, spreekt, beweegt,	Wie je opwindt
Op wie je verliefd wordt	XX	Baarmoeder
Penis	Teelbal	XXX
Testosteron	Oestrogeen	XY
Intereseks	Vagina	Genderqueer
Transgender	Man	Vrouw
Genderfluïde	Stem	Lang haar
Jurk	Broek	Make-up
Gestiek	Aseksueel	Panseksueel
Homo	Lesbisch	Bi

<p>Hetero</p>	<p>Aromantisch</p>	
		



Lief	Mooi	Stoer
Sterk	Slim	Flink
Luid	Handig	Rustig
Wild	Avontuurlijk	Sociaal
Behulpzaam	Communicatief	Huilen
Gevoelig	Actie	Beweging
Plezier	Sportief	Angstig
Bezorgd	Ordelijk	Slordig
Vriendelijk	Onderdanig	Machtig
Energiek	Koppig	Nauwkeurig
Verantwoordelijk	Ondernemend	Samenwerken
Zorgend	Creatief	Ruimtelijk inzicht
Kritisch	Zich inleven	Organiseren
Afwachtend	Doorzetten	Zelfbeheersing













1

DE GENDERKOEK

Ieder denkt dat hij weet wat gender is, maar toch blijkt het altijd toch wat iets complexer. Niet te niet slaan. Niet af'tof. Dams zaibn en'v'n. Een beetje ok, een beetje dat. Een h'ku kook karton, en d'astom de moete waard om te je tanden pers in te zetten. wat ben 'je?'

GENDERIDENTITEIT				
<table border="0" style="width: 100%;"> <tr> <td style="width: 50%; text-align: center;">Gedachten</td> <td style="width: 50%; text-align: center;">Voorschip</td> </tr> <tr> <td style="width: 50%; text-align: center;">Gedachten</td> <td style="width: 50%; text-align: center;">Menschlij</td> </tr> </table>	Gedachten	Voorschip	Gedachten	Menschlij
Gedachten	Voorschip			
Gedachten	Menschlij			
<table border="0" style="width: 100%;"> <tr> <td style="width: 50%; text-align: center;">Gedachten</td> <td style="width: 50%; text-align: center;">Voorschip</td> </tr> <tr> <td style="width: 50%; text-align: center;">Gedachten</td> <td style="width: 50%; text-align: center;">Menschlij</td> </tr> </table>	Gedachten	Voorschip	Gedachten	Menschlij
Gedachten	Voorschip			
Gedachten	Menschlij			

GENDERIDENTITEIT				
<table border="0" style="width: 100%;"> <tr> <td style="width: 50%; text-align: center;">Gedachten</td> <td style="width: 50%; text-align: center;">Voorschip</td> </tr> <tr> <td style="width: 50%; text-align: center;">Gedachten</td> <td style="width: 50%; text-align: center;">Menschlij</td> </tr> </table>	Gedachten	Voorschip	Gedachten	Menschlij
Gedachten	Voorschip			
Gedachten	Menschlij			
<table border="0" style="width: 100%;"> <tr> <td style="width: 50%; text-align: center;">Gedachten</td> <td style="width: 50%; text-align: center;">Voorschip</td> </tr> <tr> <td style="width: 50%; text-align: center;">Gedachten</td> <td style="width: 50%; text-align: center;">Menschlij</td> </tr> </table>	Gedachten	Voorschip	Gedachten	Menschlij
Gedachten	Voorschip			
Gedachten	Menschlij			

ROMANTISCHE AANTROUWING				
<table border="0" style="width: 100%;"> <tr> <td style="width: 50%; text-align: center;">Gedachten</td> <td style="width: 50%; text-align: center;">Voorschip</td> </tr> <tr> <td style="width: 50%; text-align: center;">Gedachten</td> <td style="width: 50%; text-align: center;">Menschlij</td> </tr> </table>	Gedachten	Voorschip	Gedachten	Menschlij
Gedachten	Voorschip			
Gedachten	Menschlij			
<table border="0" style="width: 100%;"> <tr> <td style="width: 50%; text-align: center;">Gedachten</td> <td style="width: 50%; text-align: center;">Voorschip</td> </tr> <tr> <td style="width: 50%; text-align: center;">Gedachten</td> <td style="width: 50%; text-align: center;">Menschlij</td> </tr> </table>	Gedachten	Voorschip	Gedachten	Menschlij
Gedachten	Voorschip			
Gedachten	Menschlij			

SEXUELE AANTROUWING				
<table border="0" style="width: 100%;"> <tr> <td style="width: 50%; text-align: center;">Gedachten</td> <td style="width: 50%; text-align: center;">Voorschip</td> </tr> <tr> <td style="width: 50%; text-align: center;">Gedachten</td> <td style="width: 50%; text-align: center;">Menschlij</td> </tr> </table>	Gedachten	Voorschip	Gedachten	Menschlij
Gedachten	Voorschip			
Gedachten	Menschlij			
<table border="0" style="width: 100%;"> <tr> <td style="width: 50%; text-align: center;">Gedachten</td> <td style="width: 50%; text-align: center;">Voorschip</td> </tr> <tr> <td style="width: 50%; text-align: center;">Gedachten</td> <td style="width: 50%; text-align: center;">Menschlij</td> </tr> </table>	Gedachten	Voorschip	Gedachten	Menschlij
Gedachten	Voorschip			
Gedachten	Menschlij			

ROMANTISCHE AANTROUWING				
<table border="0" style="width: 100%;"> <tr> <td style="width: 50%; text-align: center;">Gedachten</td> <td style="width: 50%; text-align: center;">Voorschip</td> </tr> <tr> <td style="width: 50%; text-align: center;">Gedachten</td> <td style="width: 50%; text-align: center;">Menschlij</td> </tr> </table>	Gedachten	Voorschip	Gedachten	Menschlij
Gedachten	Voorschip			
Gedachten	Menschlij			
<table border="0" style="width: 100%;"> <tr> <td style="width: 50%; text-align: center;">Gedachten</td> <td style="width: 50%; text-align: center;">Voorschip</td> </tr> <tr> <td style="width: 50%; text-align: center;">Gedachten</td> <td style="width: 50%; text-align: center;">Menschlij</td> </tr> </table>	Gedachten	Voorschip	Gedachten	Menschlij
Gedachten	Voorschip			
Gedachten	Menschlij			

2

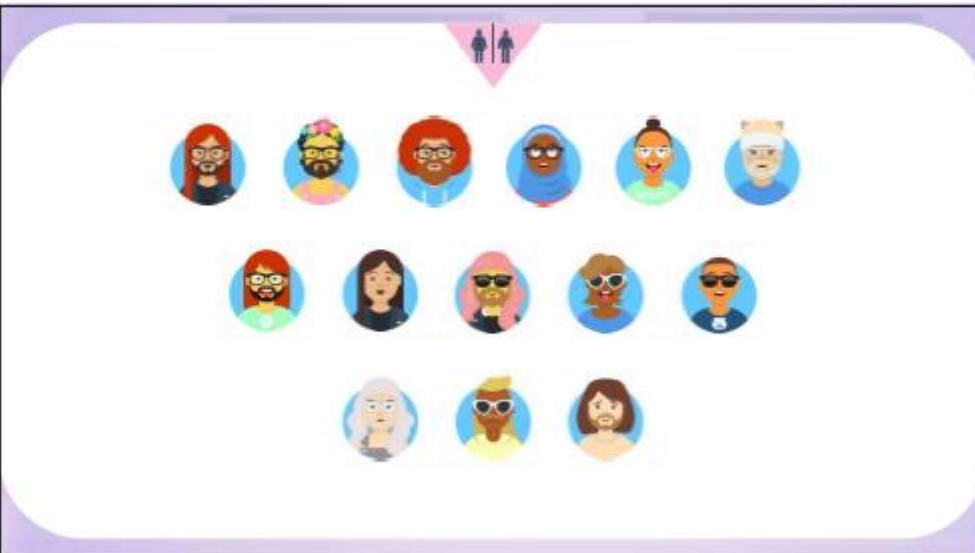


OPDRACHT

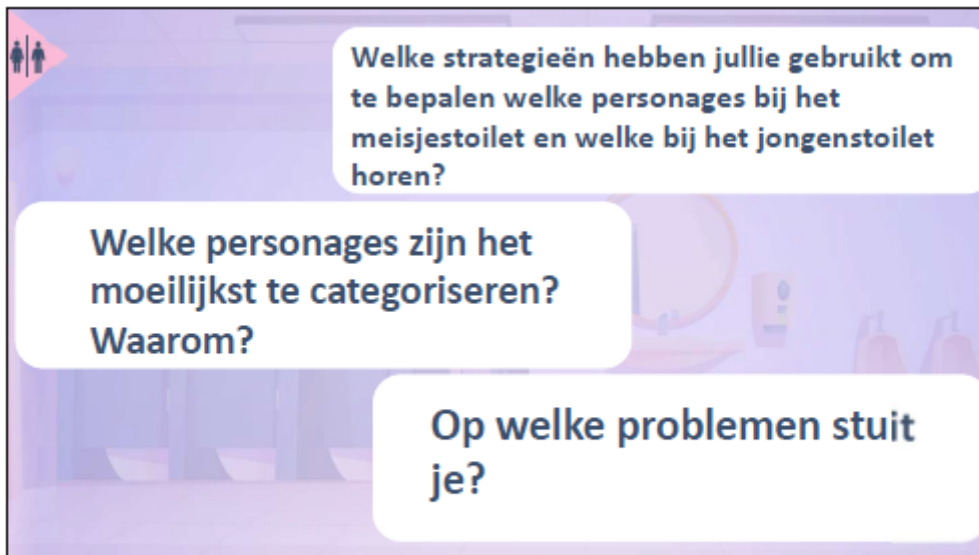
1. Groepjes maken (3 tot 4 personen)
2. Bekijk de verschillende personages.


 "Wie van de personages sturen jullie naar het mannentoilet en wie naar het vrouwentoilet?"

3



4



Welke strategieën hebben jullie gebruikt om te bepalen welke personages bij het meisjestoilet en welke bij het jongenstoilet horen?

Welke personages zijn het moeilijkst te categoriseren? Waarom?

Op welke problemen stuit je?

5

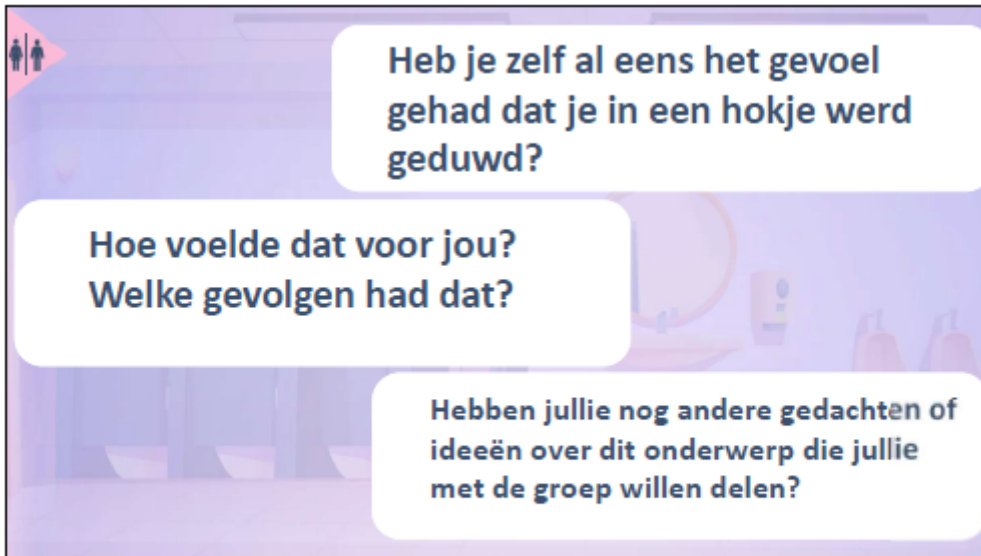



Vind je een apart mannen- en vrouwentoilet belangrijk?

Denken jullie dat er andere manieren zijn om de toiletten in te delen dan op basis van geslacht? Waarom wel of niet?

Hoe denken jullie dat het zou voelen voor iemand die zich identificeert als niet-binair om te moeten kiezen tussen de jongens- en meisjestoiletten?

6



 Heb je zelf al eens het gevoel gehad dat je in een hokje werd geduwd?

Hoe voelde dat voor jou?
Welke gevolgen had dat?

Hebben jullie nog andere gedachten of ideeën over dit onderwerp die jullie met de groep willen delen?

7



Vinden jullie een oplossing?

1. Ga per groep creatief aan de slag en maak een genderneutraal toileticoon.
2. Voorstelling van de creaties



8



9

Atria. (2019). *Hoe werkt genderstereotypering? | Beeldvorming en stereotypering*. Kennisinstituut voor Emancipatie en Vrouwengeschiedenis. <https://atria.nl/nieuws-publicaties/beeldvorming-stereotypering/hoe-werkt-genderstereotypering/>

Bussels, M., Loopmans, M., Moris, M., Pan, X., & Speijer, L. (2019). *Ik zie ik zie wat jij niet ziet: Gender en seksuele diversiteit in het jeugdwerk. Handvaten voor een LGBTQIA+ vriendelijker vrijetijdsaanbod*. Brussel: departement Cultuur, Jeugd en Media.

Citizen Games. (z.d.). https://play.citizengames.eu/high_school_game/index.html

Clarke, H. (2020). Gender Stereotypes and Gender-Typed Work. *Springer International Publishing eBooks*, 1–23. https://doi.org/10.1007/978-3-319-57365-6_21-1

Engender vzw. (2015). *Impact van genderstereotypen op de arbeidsmarkt in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest*. Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

Hoe begeleid je seksuele vorming? - Afspraken maken met Pickasoll - Tips - Jongeren begeleiden. (z.d.). Sensoa. <https://www.sensoa.be/goede-begeleidershouding-bij-seksuele-vorming-met-pickasoll>

J'E.F. (2018). Girl. Geraadpleegd via <https://professionals.jeugdfilm.be/nl/film/girl>

Jeugdonderzoeksplatform. (2018). *Schoolmonitor*. <https://researchportal.be/nl/project/jop-schoolmonitor-2018>

KLIQ vzw. (2020). *Genderinclusief sanitair*. <https://www.kliqvzw.be/genderinclusief-sanitair>

Kogan, T. S. (2017, 14 juli). How did bathrooms get to be separated by gender in the first place? *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2016/jun/11/gender-bathrooms-transgender-men-women-restrooms>

Lindgren, C. (2010). Pink Brain Blue Brain: How Small Differences Grow into Troublesome Gaps. *Acta Paediatrica*, 99(7), 1108. <https://doi.org/10.1111/j.1651-2227.2010.01845.x>

M/V/X: Wat zegt een foto? (2019, 12 juni). School uit de kast. <https://www.schooluitdekast.be/leerkrachten-secundair-onderwijs/methodieken/mvx-wat-zegt-een-foto>

Marcoci, A., & Bovens, L. (2020). The gender-neutral bathroom: a new frame and some nudges. *Behavioural public policy*, 1–24. <https://doi.org/10.1017/bpp.2020.23>

McGuire, J. K., Anderson, S. O., & Michaels, C. (2021). “I don’t think you belong in here:” The impact of gender segregated bathrooms on the safety, health, and equality of transgender

people. *Journal of Gay and Lesbian Social Services*, 34(1), 40–62.
<https://doi.org/10.1080/10538720.2021.1920539>

Motmans, J., T'Sjoen, G., & Meier, P. (2015). *Geweldervaringen van transgender personen in België* (Door Steunpunt Gelijkekansenbeleid).

Movisie. (2021). *Genderdiversiteit op de werkvloer, wat valt er te winnen?*
<https://www.movisie.nl/artikel/genderdiversiteit-werkvloer-wat-valt-er-te-winnen>

Rogiest, W., & Van Hautegeem, K. (2017). Nooit meer file aan het damestoilet. *EOS Wetenschap*. <https://www.eoswetenschap.eu/festivaltoiletten>

RoSa vzw. (2021). *Gender en socialisatie*. <https://rosavzw.be/nl/themas/onderwijs-en-opvoeding/gender-en-socialisatie>

Transgender Netwerk Nederland. (2017). *De Toiletkit*.

Universiteit Antwerpen. (2021). *Genderneutrale toiletten*.
<https://www.uantwerpen.be/nl/overuantwerpen/faculteiten/faculteit-letteren-en-wijsbegeerte/diversiteit-lw/diversiteit-voor-studenten-lw/genderneutrale-toiletten/>

Van Alstein, M. (2018). *Omgaan met controversie en polarisatie in de klas* (1ste editie). Kalmthout: Pelckmans.

Van Hiel, A. (2015). Sociale Categorisatie en Stereotypen. In A. Van Hiel, *Sociale Psychologie* (pp. 451- 472). Gent: Uitgeverij Lannoo.

Vantiëghem, W., Van Houtte, M., & Van Maele, D. (2016). Een brede kijk op gender en waarom het van tel is in onderwijs. *Caleidoscoop*, 28(5), 6-13.

Vlaamse Overheid. (2017). *Genderneutrale wc's*.
<https://overheid.vlaanderen.be/personeel/diversiteit-en-gelijke-kansen/genderneutrale-wcs>

VRT NWS. (2021, 18 juni). Genderdiscriminatie op het werk en seksuele intimidatie zijn nog altijd een groot probleem. *vrtnws.be*.
<https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2021/06/18/genderdiscriminatie-op-het-werk-en-seksuele-intimidatie-nog-alti/>

VUB. (2021). *VUB-onderzoek naar stereotiepe beroepsvoorkeuren van jonge adolescenten*. Vrije Universiteit Brussel. <https://www.vub.be/nl/nieuws/vub-onderzoek-naar-stereotiepe-beroepsvoorkeuren-van-jonge>